

Obrtnice, majke, supruge - usklađivanje poslovnih i obiteljskih obaveza samozaposlenih žena

Petković, Karmen

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:123234>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Karmen Petković

**Obrtnice, majke, supruge – usklađivanje poslovnih i
obiteljskih obaveza samozaposlenih žena**

Diplomski rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Obrtnice, majke, supruge – usklađivanje poslovnih i obiteljskih obaveza samozaposlenih žena

Diplomski rad

Student/ica:

Karmen Petković

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Valerija Barada

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Karmen Petković**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Obrtnice, majke, supruge – usklađivanje poslovnih i obiteljskih obaveza samozaposlenih žena** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 13. listopada 2021.

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Cilj i svrha istraživanja	8
3. Teorijska koncepcija rada	8
3.1. <i>Ulazak žena na tržište rada</i>	8
3.2. <i>Majčinstvo ili posao</i>	13
3.3. <i>Sukob obitelji i posla</i>	20
4. Istraživačka pitanja	25
5. Metodologija istraživanja	26
6. Rezultati istraživanja i rasprava	28
6.1. <i>Organizacija poslovne sfere i slobodnog vremena</i>	28
6.2. <i>Žene i majčinstvo</i>	33
6.3. <i>Žene i druga smjena</i>	36
6.4. <i>Odnos s partnerom i samorefleksija žena</i>	41
6.5. <i>Zaključna razmatranja</i>	46
7. Zaključak	49
8. Prilozi	51
8.1. <i>Popis sugovornica</i>	51
8.2. <i>Kodna tablica</i>	52
8.3. <i>Protokol za intervju</i>	56
9. Literatura	59

Obrtnice, majke, supruge – usklađivanje poslovnih i obiteljskih obaveza samozaposlenih žena

Sažetak

Izlaskom žena na tržište rada nastupa i transformacija tradicionalnog oblika obitelji na model dvostrukog hranitelja, pri čemu se žene majke odlučuju na samozaposlenost kako bi istovremeno uspjele udovoljiti zahtjevima obiteljskog i poslovnog života. Ovim istraživanjem želi se ukazati na problematičnu poziciju samozaposlenih žena majki i dati dublji uvid u njihovu svakodnevicu usklađivanja obiteljskih s poslovnim obavezama. Uvidom u rezultate istraživanja kao glavni element ističe se dvostruka opterećenost samozaposlenih žena majki, s obzirom da uz svoje obiteljske obaveze, kao i drugu smjenu, imaju i obaveze u vlastitom obrtu, gdje je potrebna njihova prisutnost kako bi obrt uopće napredovao. Iz toga je vidljivo da se samozaposlene žene majke nalaze u dvostrukom procijepu između udovoljavanja zahtjevima tradicionalne uloge idealne majke i supruge, u suprotnosti naprema modernoj ulozi samopouzdanе, ekonomski neovisne poslovne žene.

Ključne riječi: samozaposlenost, obitelj i posao, dvostruka opterećenost, druga smjena, tradicionalne uloge

Craftswomen, mothers, wives - reconciling business and family obligations of self-employed women

Abstract

With the entry of women into the labor market, the transformation of the traditional form of family into a model of dual earner families is taking place, with women mothers opting for self-employment in order to meet the demands of family and business life at the same time. This research aims to point out the problematic position of self-employed women mothers and to give a deeper insight into their everyday life of reconciling family with business obligations. Insight into the results of the research as the main element highlights the double burden of self-employed women mothers, given that in addition to their family responsibilities, as well as the second shift, they have obligations in their own craft, where their presence is needed to thrive. From this it is evident that self-employed women mothers find themselves in a double gap between meeting the requirements of the traditional role of the ideal mother and wife, as opposed to the modern role of a self-confident, economically independent business woman.

Key words: self-employment, family and work, double workload, second shift, traditional roles

1. Uvod

U drugoj polovici 20. stoljeća tržište rada se drastično mijenja izlaskom žena u javnu domenu. Brojnije zapošljavanje donosi ženama mnoge oblike neovisnosti, među kojima se ponajviše ističe ekonomska neovisnost. Zarađujući svoj vlastiti prihod od plaćenog rada, zaposlenje izvan doma omogućuje ženama pomak od tradicionalne rodne uloge majke i kućanice naprema onoj dodatnog hranitelja obitelji. Tim procesom sve više i više nestaje tradicionalni oblik obitelji s muškarcem kao glavnim hraniteljem, već se postupno transformira u obitelj sa dva hranitelja (Leutar, 2004: 1160). S većom participacijom na tržištu rada, zahtjevi obiteljskog života u pogledu podjele rada i brige za djecu se ipak ne reduciraju u značajnijoj mjeri za zaposlenu ženu majku. Opterećenje koje stiže iz obitelji s jedne strane i od poslovnih obaveza s druge strane stavlja zaposlene žene majke u dvostruki procjep (Čudina-Obradović i Obradović, 2001: 792), gdje su prisiljene od strane društva istovremeno usklađivati zahtjeve obiteljskog života sa poslovnim obavezama.

U ovom radu se fokus upravo stavlja na samozaposlene žene majke i izazove sa kojim se susreću u uskladbi vlastitog obrta i poslovnih obaveza sa zahtjevima obiteljskog života. Samozaposlenje se u ovom aspektu pokazuje kao najpogodniji način za žene majke koje istovremeno žele udovoljiti zahtjevima obiteljskog i poslovnog života u smislu pomirenja tih dvaju bitnih područja (Tremblay, Chevrier i Di Loreto, 2007: 11). Fleksibilnije radno vrijeme kao i veći balans između posla i obitelji čine samozaposlenost kao jedno od najisplativijih načina zaposlenja za žene majke. Međutim, sukob obitelji sa poslom koji se često javlja kod samozaposlenih žena majki čini uskladbu tih dvaju područja života značajno težim. Društvena očekivanja u kombinaciji sa tradicionalnim rodnim ulogama zahtijevaju od žena jednaku radnu zaokupljenost kao i muškarci, dok se istovremeno od žena očekuje veće ulaganje u obiteljsko održanje nego kod muškaraca (Čudina-Obradović i Obradović, 2001: 795). Stalni pritisak koji dolazi sa strane poslovnih i obiteljskih obaveza stavlja zaposlene žene majke u nepogodan položaj, gdje moraju nalaziti dodatno slobodno vrijeme u smislu udovoljavanja zahtjeva iz oba područja života, što postupno dovodi do veće razine stresa i nezadovoljstva u svakodnevici žena. Uzimajući u obzir drugu smjenu koju žene obavljaju nakon plaćenog rada, smatra se kako je apsolutna količina kućanskog rada glavni izvor ženinog nezadovoljstva i sukoba obitelji sa

poslom. Usprkos sve manjoj razlici u participaciji na tržištu rada između žena i muškaraca, obiteljski život se i dalje vodi tradicionalnim principima, devalorizirajući tako kućanski rad koje zaposlene žene majke obavljaju uz minimalni angažman muževa.

Nastala podvojenost tako postaje bitnom temom znanstvenih istraživanja gdje se fokus stavlja na dvostruku opterećenost zaposlenih žena majki, s naglaskom na sukob obitelji sa poslom kao i na egalitarnost u podjeli rada i brizi za djecu. Uz minimalni angažman muževa u kućanskim poslovima, žene su prisiljene „žonglirati“ između obiteljskih i poslovnih obaveza kao i oko brige za djecu. S obzirom kako se termin druge smjene poglavito odnosi na fizički rad koje žene obavljaju u svome domu, manje spomenut, ali jednako bitan jest i onaj manje vidljivi, mentalni rad žena majki koji igra značajnu ulogu u efektivnosti obavljanja poslovnih i obiteljskih obaveza. Kako Hochschild navodi, zaposlene žene majke su obiteljski menadžeri (Hochschild, 2012: 19), koji vode brigu o tome da svi zadaci budu pravilno i na vrijeme obavljani. Iako se kod termina *obiteljskih menadžera* prvobitno može pomisliti na brigu o djeci, značenje termina se također koristi i kod obavljanja kućanskih poslova. U to spadaju i različite emocije koje žene tokom razmišljanja o svih obavezama osjećaju, kao i upravljanje tim emocijama i mislima, što se često ne kategorizira kao obavljanje rada (Klasnić, 2017: 10). Iako se istraživanjem dokazuje percepcija sugovornica o ravnopravnosti oko podjele rada, žene su i dalje jedine odgovorne oko kućanskih poslova u smislu nadziranja njihovog pravilnog izvođenja i brige da svi zadaci budu na vrijeme obavljani.

Cilj ovog istraživanja jest problematizirati ulogu zaposlene žene i ulogu majke kod samozaposlenih žena majki i empirijski utvrditi iskustva uskladbe zahtjeva obiteljskog i poslovnog svijeta. U konceptualizaciji rada oslanja se na tradicionalne rodne uloge i društvena očekivanja o ženama kao glavne odrednice u podjeli rada i brige za djecu između bračnih partnera. Takva ambivalentnost u vezi sa ženinim poslovnim očekivanjima dovodi do dvostruke opterećenosti žena, koja naposljetku vrši negativan utjecaj na usklađivanje obiteljskog sa poslovnim životom kao i na nastanak sukoba obitelji sa poslom. U sklopu sa dvostrukim opterećenjem samozaposlenih žena majki, naglasak u istraživanju stavlja se upravo na poziciju žena majki u procjepu između obiteljskog i poslovnog svijeta, kao i na pomirenje istih u svezi sa tradicionalnim i modernim ulogama žena i muškaraca kako bi se osvijetlio problem manjka egalitarnosti u obiteljskom životu, kao jedne od bitnih odrednica u ravnoteži između obitelji i posla.

2. Cilj i svrha istraživanja

Cilj ovog istraživanja jest utvrditi kako i na koji način samozaposlene žene majke usklađuju poslovne obaveze sa obiteljskim obavezama uz fokus na suprotstavljanje tradicionalnih i modernih rodnih uloga. Analizom rezultata istraživanja ovaj rad ima svrhu ukazati na dvostruku opterećenost s kojima se samozaposlene žene majke susreću kao posljedicu njihove pozicije u dvostrukom procijepu između obiteljskog i poslovnog svijeta. Poseban fokus u radu se pridaje podjeli rada u obitelji samozaposlenih žena te se pokušavaju ispitati egalitarni stavovi žena i njihovih supruga u pogledu na ravnopravno dijeljenje obaveza. Sukladno s tim, ženino zadovoljstvo koje se zasniva na temelju obiteljskih odnosa povezuje se sa ženinom samorefleksijom o njezinom poslu, obitelji kao i o svim izazovima koje usklađivanje obiteljskog i poslovnog života stavlja pred nju.

3. Teorijska koncepcija rada

3.1. Ulazak žena na tržište rada

Druga polovica 20. stoljeća donijela je za žene mnoga poboljšanja što se tiče njihovog izlaska na tržište rada poput samostalnosti, nezavisnosti, veće emancipacije kao i razvoj vlastite autonomije i identiteta. Masovno obrazovanje žena na sveučilištima, brojnije zaposlenje te ujedno i veće šanse za napredak u karijeri omogućile su ženama pomak od rodno određenih društvenih uloga gdje je žena primarno odgovorna za kućanstvo i brigu za djecu, pa žene postaju više emancipiranije, redefiniiraju svoj identitet te postaju ekonomski samostalnije. Međutim, usprkos ženinoj emancipaciji i ulasku u javnu domenu, rodni stereotipi koji su nastali koji omogućavaju lakšu eksploataciju žena, ostali su važan čimbenik rodne diskriminacije koja se danas i dalje može pronaći u privatnoj i javnoj sferi, usprkos emancipaciji žena iz obiteljskog svijeta u poslovni, diskriminacija i dalje pridonosi kontinuiranom orodnjavanju ženskog rada (Galić, 2011: 26).

Zahvaljujući tradicionalnim rodnim ulogama, društvena podjela rada je nastala iz one obiteljske podjele rada (Leutar, 2004: 1), čime se zapravo loš položaj žena iz obiteljske sfere također prenio i na onaj javni, tj. poslovni. Tradicionalne rodne uloge, što su ograničavale žensko djelovanje samo na kuću, našle su svoj put i prema vanjskom svijetu, konkretno na tržištu rada gdje se zapravo rodna nejednakost povećala umjesto da se smanjila. Na taj način se također pojavio i veći jaz među onim ženama koje su isključivo posvećene karijeri, ženama domaćicama te onim ženama koje su izašle na tržište rada samo kako bi dodatno zaradile za kućanstvo (Galić, 2011: 27). Usprkos velikom izlasku iz kućne sfere i pomaku od tradicionalnog patrijarhata, žene se naime i dalje često susreću s rodnom diskriminacijom na tržištu rada, primjeri čega se često pronalaze u manjim plaćama nego kod muškaraca, u fenomenu „staklenog stropa“ kao i u postavljanju neprimjerenih pitanja vezano za osobne preferencije kao što su planiranje djece i obiteljskog života kod razgovora za posao. Iz takvih situacija se vidi kako se tradicionalne rodne uloge i dalje pretežito prelijevaju na društveni i poslovni život žena.

Osim podjele rada u kućnoj domeni i rodne nejednakosti, ulazak na tržište rada ženama je ipak donio neka poboljšanja položaja po pitanju svojih stavova, obrazovanja i samostalnosti. Žene su se počele obrazovati u sve većoj mjeri kako bi si osigurale karijeru i plaćeni dohodak, a time i povećale šanse napretka u profesiji za koju su se obrazovale. Sukladno tome, postale su nezavisnije te sklonije modernijem načinu života od svojih roditelja. Naime, prijašnje generacije tendirale su radije patrijarhalnom načinu života, gdje je muškarac bio glava kuće, a žena je bila primarno domaćica te njegova moralna podrška. Međutim, kako se društvene strukture s vremenom donekle mijenjaju, tako se i položaj žena promijenio. Drugim riječima, od dotadašnje uloge žene kao domaćice, one se postupno okreću k "modernijem" načinu života *superžene* (Hochschild, 2012: 17), žene koja uspjeva koordinirati i obiteljski život i onaj poslovni. Kao što i Hochschild u svojoj knjizi „The Second Shift“ navodi, skoro 50 % zaposlenih na tržištu rada čine upravo žene (Hochschild, 2012: 18), s tim da se europski broj zaposlenih žena kreće negdje oko 42 % (Eurostat, 2018), čime se također povećava i broj *dvohraniteljskih obitelji*, gdje žena dobiva ulogu dodatnog hranitelja obitelji te tako i sama pridonosi ekonomskoj stabilnosti obitelji (Čudina-Obradović i Obradović, 2001: 804). U vezi s time, vanjski plaćeni rad žena pridonosi ne samo financijskoj stabilnosti, već i samoj stabilnosti bračne zajednice te ravnopravnijoj podjeli uloga među supružnicima.

Kako ističu Puljiz i Zrinščak (2002: 6), zaposlenost žena je značajno porasla u zadnjih 30ak godina, počevši sa Švedskom i Finskom, gdje žene čine čak jednu polovinu zaposlenih

osoba. Hrvatska je također počela slijediti europske trendove zapošljavanja žena pa se ideja žene-kućanice u većini slučajeva danas više ne slijedi, uzevši u obzir činjenicu da danas više od polovice visokoobrazovanih osoba čine upravo žene. Bitno je također napomenuti kako i ulaskom žena na tržište rada, sve više i više žena ulaze u koncept *superžene*, kako bi se ostvarile u oba aspekta života – onom karijernom i obiteljskom – većinom pod pritiskom okoline. Budući da politike potpore za mlade žene majke nisu doživjele neki poseban procvat te je kućanski rad i dalje jedan dio rada koji je većinom ili potpuno u domeni žena, žene su svjesne toga kako moraju raditi sve – imati plaćeni posao i odgajati djecu istovremeno – upravo kako bi s jedne strane uspjele raditi posao koji vole, a s druge strane i imati obitelj. Samim tim procesom povećava se broj obitelji s dva hranitelja, čime muškarci više nisu "glava kuće" s obzirom da i žene postaju te koje pridonose ekonomskoj stabilnosti obitelji. Načelno rečeno, ulaskom žena na tržište rada i njihovom ekonomskom participacijom u kućnim proračunima, počinje se govoriti o konceptu obitelji s dva hranitelja ili dvohraniteljskim obiteljima. S tom se promjenom mogla očekivati i promjena u raspodjeli kućanskih poslova, ali se u praksi nailazi na ipak drugačije rezultate.

Obavljanjem takozvane *druge smjene* u kući te istovremeno plaćeni posao za kojeg su se obrazovale, žene naprave čak mjesec dana više radnih sati negoli svoji partneri (Hochschild, 2012: 19), čime bi se dalo naslutiti kako većinu kućanskih poslova i dalje obavljaju pretežito žene. Kroz menadžment obiteljskog rada, one tako postaju i *obiteljski menadžeri*, gdje žene poglavito kroz mentalni rad i kognitivni napor koji mentalni rad zahtijeva, vode brigu o tome jesu li svi kućanski poslovi obavljani na vrijeme i na odgovarajući način (Klasnić, 2017: 12). Isti koncept nalazimo i kod Hochschild, gdje uz *superženu*, žene su i *emocionalni menadžeri* kroz upravljanje emocija i osjećaja koji idu uz brigu o odgovarajućem izvođenju kućanskih poslova (Hochschild, 2012: 23). Čak i uz povremeni trud muškaraca u preuzimanju barem nekog dijela kućanskih poslova, oni i dalje ostaju samo *privremeni pomagači*, koji slijede upute svojih žena. Stoga, onaj fizički, ali i mentalni dio obavljanja kućanskih poslova ostaju i dalje u domeni žena kao glavnih izvođačica.

Sukladno s povećim opterećenjem druge smjene, žene su počele tražiti bolje, fleksibilnije načine zapošljavanja, koje bi im omogućile sklad među poslovnim i obiteljskim obavezama. U kontekstu hrvatskog tržišta rada i potporama koje se odnose na žene koje žele fleksibilnije radno vrijeme u svrhu uskladbe dvaju svjetova, poslovnog i obiteljskog, ne nailazi se na konkretne reforme koje bi ženama omogućile takvu slobodnu raspodjelu vremena, što dovodi do posljedica demografskog pada fertiliteta i do starenja stanovništva (Puljiz i Zrinščak,

2002: 4). Moderne obiteljske politike koje podrazumijevaju pomirbu poslovnog i obiteljskog života kod žena u Hrvatskoj nisu dovoljno razvijene, s obzirom da se žene u Hrvatskoj često gledaju kao na sekundarnu radnu snagu. Uz nedovoljno razvijene reforme, pad fertiliteta, manji broj zaposlenih žena na tržištu rada, društvo se svakodnevno suočava sa sve manjim brojem sklapanja brakova, ali i veći broj brakova bez djece gdje se oba partnera više orijentiraju na karijeru negoli na osnivanje obitelji sa djecom. Statistički podaci također govore u prilog tome; sklopljeni brakovi su se smanjili za oko 10 % u odnosu od prije 20 godina, dok su se razvodi brakova povećali za oko 27 % u tom istom periodu (DZS, 2020), što ide u prilog činjenici o smanjenju fertiliteta i prirodnom padu nataliteta. Razvoj obiteljskih politika koje bi išle u prilog zaposlenim ženama majkama u velikoj bi mjeri pridonijele nazadovanju *zaostale revolucije* u obiteljima, čime bi se položaj žena usmjerio prema ravnopravnosti u obiteljskim odnosima.

Suočavajući se s izborom između karijere i/ili obitelji, sve se više žena odlučuje na samozaposlenje kako bi si same mogle određivati radno vrijeme te tako uspjeti uskladiti svoju karijeru s obiteljskim obavezama. Samozaposlenost osigurava posjedovanje vlastitog biznisa što ženama daje veće opcije u strukturiranju svog vlastitog radnog vremena uzimajući u obzir kućanske obaveze i brigu o djeci. Na taj način samozaposlenje pruža osjećaj veće ekonomske nezavisnosti, većeg samopouzdanja, ali ih i čini produktivnijima i motiviranijima u uskladbi posla s obiteljskim svijetom. Iako se još može naići na uvriježeno tradicionalno mišljenje kako zaposlenost žene ima negativan utjecaj na razvitak djece te njihovo ponašanje, novija istraživanja pokazuju kako to ipak nije tako. Kako Caputo i Dolinsky (1998: 3) navode, samozaposlenost ženama predstavlja veću slobodu u oblikovanju svog slobodnog i radnog vremena, čime one na taj način strukturiraju svoje radno vrijeme prema dječjim potrebama – u prijevodu, i dalje ostaju usredotočene na odgoj djece čime se dolazi do zaključka kako dječji razvitak ne pati sukladno vremenu koje provodi s majkom.

Zaposlenost kao i prisutnost partnera/muža se kod samozaposlenih žena pokazao kao važan faktor jer muškarci puno više vremena provode s djecom dok žene rade, dok zaposlenost i ekonomska stabilnost muškarca pruža ženama „start kick“ u stvaranju vlastitog biznisa znajući da imaju dodatnu financijsku potporu u slučaju neuspjeha što im služi kao dodatna motivacija za njegovo ostvarenje (Patrick, Weinstein i Stephens, 2016: 370, prema Bruce, 1999 i Parker, 2008). Kroz samozaposlenost žena povećava se rodna jednakost u obiteljima čime i podjela rada postaje manje tradicionalno određena s obzirom da oba supružnika rade na ravnomjernom dijeljenju kućnih obaveza i brige za djecu. Upravo samozaposlenje stvara kod žena dodatnu motivaciju da se zauzmu za ravnopravniju podjelu rada u kućanskoj sferi, budući da su one te

koje su vlasnice obrta te je njihova stalna prisutnost neizbježna kako bi i sam obrt bio uspješan. Sukladno tome, i muškarci se više trude uključiti u obavljanje kućanskih poslova, makar onih uobičajenih, kako bi olakšali drugu smjenu svojoj partnerici. Također, fleksibilnost se pokazala kao bitan faktor kod odabira ovog tipa zaposlenja – žene postaju „same svoji šefovi“ što im omogućuje strukturiranje radnog vremena i tempa posla prema svojim potrebama, što se pokazalo kao bitna stavka kod usklađenja obitelji s poslom.

No, u želji za stvaranjem vlastitog obrta, žene se i dalje često susreću s rodnom diskriminacijom za razliku od muškaraca koji češće imaju više podrške iza sebe, ali i veću količinu kapitala kojim raspolažu kada kreću u stvaranje biznisa. Kako Kamenov i Galić (2011: 167) u svom istraživanju o rodnoj diskriminaciji navode, muškarci su na tržištu rada više skloni rodnoj diskriminaciji nego žene i to u tome koliko bi više podrške dali muškom suradniku negoli ženskoj suradnici. Stoga, nije začuđujuće što i rezultati Eurofounda iz 2017. godine navode kako je 62% muškaraca više samozaposleno nego žena (38%) (Eurofound, 2017), što ukazuje na to da su u većini društava muškarci ipak više cijenjeni za svoje obrazovanje i kvalifikacije nego žene, čak i kada se radi o pokretanju vlastitog biznisa. To, dakako, predstavlja veliki problem za samostalne žene koje su spremne i kvalificirane za voditi biznis, ali to nisu u mogućnosti ostvariti zbog rodne diskriminacije na tržištu rada. U ovom radu pokušava se dokazati kako su žene sposobne stvoriti i voditi uspješan biznis, dok s druge strane balansiraju isti taj biznis s obiteljskom svijetom, odgojem djece i obavljanjem druge smjene, potvrđujući tako kako je fenomen *superžene* doista prisutan u društvu.

Kako bi se istražila iskustva samozaposlenih žena, s malom djecom u braku, koristi se koncept *dvostruke smjene* u vezi s fenomenom *superžene* A. Hochschild, jer najbolje daje uvid u problematiku s kojom se samozaposlene žene susreću kada je riječ o usklađivanju poslovnih sa kućanskim obavezama. Naime, koncept *dvostruke smjene* kod žena sugerira na istovremeno obavljanje plaćenog rada izvan kuće kao i onog neplaćenog rada u kući, tj. kućanskih obaveza. Stoga se žene često okreću samozaposlenju kao vrsti posla u kojoj im je dopušteno organizirati radno vrijeme i tempo rada prema svojim potrebama. Baš takav koncept i život žena, koje svoje radno vrijeme usklađuju prema i s kućanskim obavezama i brigom o djeci, A. Hochschild nazvala je fenomenom *superžene*. Kako je posebna pozornost, stoga, usmjerena na iskustvo dvohraniteljskih obitelji u kojima su žene samozaposlene, što dodatno definira odnos bračnih partnera i problematiku usklađivanja radnih i obiteljskih obveza, ovim će se istraživanjem dobiti poseban pogled iznutra kako takve obitelji i kako žene u tim obiteljima organiziraju vlastiti poslovni i obiteljski život. Preko iskustava tih žena, zaključuje se o specifičnostima

organizacije obiteljskog života i eventualnih promjena u rodnoj podjeli kućanskoga i obiteljskoga rada.

3.2. Majčinstvo ili posao

Društveno konstruirane rodne uloge oduvijek su smještale žene u njihovu izvornu ulogu, a ta je bila primarno vezana za obitelj i odgoj djece. Tek izlaskom na tržište rada i borbom za prava koja su teško stekle, žene su se primicale modernijim stilovima života u kojima najbitniju ulogu nije više imalo majčinstvo, već steknuće vlastite karijere i obrazovanja. No, zanimljivo je istaknuti kako se žene i dalje, usprkos lošim potpornim politikama rada za majčinstvo, odlučuju na imanje djece kako bi se i u tom aspektu života ostvarile. Kao što je u prethodnom poglavlju već navedeno, glavni način zaposlenja u ovom slučaju pokazalo se samozaposlenje zbog svoje fleksibilnosti strukturiranja radnog vremena i tempa posla prema vlastitim željama i obavezama, zbog čega mnoge žene kombiniraju majčinstvo sa samozaposlenjem kao optimalnom vrstom posla. U ovom će se poglavlju pokušati dobiti uvid u izbor žena između majčinstva i poslovnog svijeta te u okolnosti koje su dovele do odluke samoostvarenja i kombiniranja tih dvaju aspekata života.

Generacijama su se tradicionalna značenja rodni uloga prenosila dalje, pri čemu žene prije nisu imale mogućnosti da se zaposle, da se ostvare kao samostalne osobe te da razviju vlastiti posao budući da se to promatralo u smislu posvećivanja manje vremena obitelji i djeci. Standardi su se ipak promijenili te se sve više žena obrazuje i zapošljava kako bi postale financijski neovisne i kako bi se ostvarile kao samostalne žene. No, razmatrajući podatke u istraživanjima, mlade žene se danas često promišljaju o majčinstvu ili poslu te stoga veliki broj njih mora usklađivati ta dva područja ako istovremeno žele stvoriti vlastiti posao, ali i samoostvariti se kao majke. Taj način Hochschild u svojoj knjizi često naziva *super majka* ili *sindrom super žene*.

Žene koje je Hochschild u svojoj knjizi intervjuirala te na čijem se primjeru uostalom i zasniva naziv *super žene*, su bile sve u većoj mjeri rastrgane između obaveza od posla i obitelji nego njihovi muževi (Hochschild, 2012: 20). Sve žene u istraživanju su imale jednu zajedničku stvar – da je druga smjena njihov i samo njihov problem, s čime su se i njihovi muževi slagali. Stoga su gotovo sve obaveze druge smjene pripadale u žensko područje kućanskog rada, dok su njihovi partneri u manjoj mjeri pridonosili kod sitnih kućanskih popravaka ili svakodnevnih

obaveza poput iznošenja smeća i košenja travnjaka. Kako Damjanić (2014: 33) navodi, žene zapravo i nemaju izbora kada se radi o podjeli rada druge smjene s obzirom da se većina muškaraca nema namjeru orijentirati na odgoj djece i egalitarnu podjelu rada. Iako se u praksi nailazi na manja razgraničenja u smislu postupnog uvođenja muškaraca u veći dio kućanskih obaveza poput pranja suđa ili usisavanja, žene ostaju i dalje glavni obiteljski menadžeri kućanskih obaveza čije pravilno i redovno izvođenje ovisi isključivo o njima. Zbog toga mnoge žene traže većinom pola radnog vremena kad se govori o zaposlenju ili pak honorarne poslove jer im upravo takvi poslovi omogućuju fleksibilnost i strukturiranje vremena kako bi ipak uspjele nešto i zaraditi, ali i obaviti sve kućanske obaveze koje ih čekaju, a pritom i brigu i odgoj djece. No, današnje tržište rada ženama uvelike uvjetuje njihovu prisutnost upravo iz razloga majčinstva. Problem fleksibilnog radnog vremena uvelike utječe na ženinu odluku po pitanju fertiliteta gdje je ona stavljena u nezgodan položaj biranja majčinstva ili karijere, s obzirom da su mogućnosti za usklađivanje obje stvari ograničene.

Akrap i Čipin (2011: 48) govore o uvođenju boljih mjera za usklađivanje obiteljskog i poslovnog svijeta za žene na tržištu rada u smislu poboljšanja stope fertiliteta. Niske stope fertiliteta i općenito loša demografska slika Hrvatske sugerira na potrebne reformne politike te je nužno da se proces starenja stanovništva uspori kako bi se fertilitet pojačao, a time i pozicija žena na tržištu rada ujedno poboljšala budući da bi se reformne politike koncentrirale na zaposlene žene sa djecom. To naposljetku može dovesti do boljeg usklađenja obitelji sa poslom, boljih opcija umjesto dnevnih jaslaca te razvitak fleksibilnijeg radnog vremena za žene majke te bi također imalo i pozitivan utjecaj na veću egalitarnost u obiteljskim odnosima. Iz toga slijedi kako je optimalan model obitelji dvostrukog hranitelja ujedno i najbitniji jer omogućava oboma supružnicima sudjelovanje na tržištu rada, pridonosenje financijskoj stabilnosti obitelji, ali i jačanje stope fertiliteta s obzirom kako se u tom modelu očekuje egalitarna podjela rada među supružnicima. Međutim, kako mnoga istraživanja pokazuju, i dalje prevladava model dvostruke opterećenosti žena, ili obavljanje druge smjene, gdje je i žena odgovorna za bolje financijsko stanje obitelji, ali i za onu obiteljsku sferu koja podrazumijeva kućanske obaveze i brigu o djeci (Akrap i Čipin, 2011: 49), što neposredno ima veze sa niskom stopom fertiliteta kod žena. Upravo zato je iznimno bitno da se promjene počnu događati prvotno u obitelji kako bi se poboljšao položaj žena na tržištu rada, a time omogućilo i istovremeno usklađivanje dvaju sfera – obiteljske i poslovne.

Razmatrajući dalje moguće razloge teškog izbora između majčinstva i posla kod žena, u prvom planu pojavljuje se rodna diskriminacija na tržištu rada. Počevši od nezaposlenosti pa

do staklenog stropa i vrlo malih mogućnosti za usklađenje obitelji i posla, žene odgađaju majčinstvo, upravo kako bi se prvo mogle zaposliti te započeti karijeru sukladno svome (višem) obrazovanju, što opet negativno utječe na stope fertiliteta (Akrap i Čipin, 2011: 55). Stoga je potrebno mijenjati reforme obiteljske politike u Hrvatskoj kako bi žene mogle dobiti iste šanse na tržištu rada kao i muškarci, a pritom usklađivati obitelj i posao na način na koji to njima najviše odgovara. Kako istraživanje od Akrapa i Čipina pokazuje, žene sa višim obrazovanjem su sklone usklađenju posla i obitelji radije nego odricanja od jednog ili drugog (Akrap i Čipin, 2011: 62). Također, sve žene uključene u navedeno istraživanje pripadale su mlađim generacijama te su tako imale egalitarnije stavove o ulozi žena na tržištu rada i o usklađenju obiteljske i poslovne sfere. Kako bi se najbolje omogućilo usklađenje obitelji i poslovnog svijeta, jedna opcija bi bila eventualno skraćeno ili fleksibilnije radno vrijeme ili poslovi na pola radnog vremena, no s obzirom kako su takve vrste poslova u Hrvatskoj pretežito rijetke, a uz to i slabo plaćene, žene se ipak odlučuju za zaposlenje na puno radno vrijeme.

S obzirom na oskudne mogućnosti za žene koje žele obavljati dvostruku ulogu, a pritom imati i redovna primanja i karijeru, primarna pretpostavka ovog rada odnosila se na kasnije imanje djece kako bi se žene mogle prvotno usredotočiti na samostalni posao, pa tek onda na osnivanje obitelji. Međutim, pokazuje se kako samostalne žene majke ipak kombiniraju majčinstvo i posao kao istovremene aktivnosti, radije nego odgađanje jednog ili drugog aspekta života. Sudeći po primjeru nordijskih zemalja, majčinstvo i karijera su dvije uskladive opcije koje donose puno prosperiteta što se tiče demografske slike, ali isto tako i pridonose poboljšanju pozicije žena u društvu, izjednačavanju šansi muškaraca i žena na tržištu rada te, ono najbitnije, postizanje veće egalitarnosti spolova.

Da bi došlo do bilo kakve promjene, potrebna je prvo promjena rodni uloga u obiteljskoj domeni, što najviše podrazumijeva promjenu odnosa u obitelji, točnije podjelu rada među supružnicima. Izvorni tradicionalni stereotipi o rodni ulogama žena i muškaraca, iako prividno manji u javnoj domeni, ostali su prilično prisutni u obitelji i obiteljskim odnosima. Uvriježeno je mišljenje kako je žena, usprkos svom poslu i karijeri, i dalje primarno odgovorna za obavljanje kućanskih obaveza i odgoj djece, dok su muškarci odgovorni za financijsku stabilnost obitelji i doprinose. Stoga, može se reći kako se dugotrajni proces jednakosti među spolovima najviše dogodio u vanjskom svijetu, to jest na tržištu rada, dok se u privatnom, obiteljskom životu nailazi na relativno jaki utjecaj tradicionalnih rodni stereotipa.

Hochschild (2012: 23) se dotakla ove teme u svojoj knjizi gdje ovu pojavu naziva *zaostalom revolucijom* te joj pridaje negativan utjecaj za loš položaj žena, bilo to u nekim aspektima vanjskog svijeta ili obiteljskih odnosa. Ono što bi ovaj naziv zapravo predstavljao jest činjenica kako su žene napravile veliki napredak na tržištu rada gdje su se specijalizirale u do tada smatranim tipičnim "muškim" zanimanjima, dok se muškarci nisu usporedno transformirali u "žensku" ulogu. Iako se položaj žena znatno poboljšao od prije 50ak godina, znaci *zaostale revolucije* su i dalje vidljivi u obiteljskim odnosima.

Područje obiteljskog svijeta gdje se najviše zamjećuje utjecaj *zaostale revolucije* jest uvjerljivo podjela rada među supružnicima. Žena je i dalje ostala najviše odgovorna za brigu o kući i djecu, takozvanu drugu smjenu, dok je muškarac ostao odgovoran samo za mali dio kućanskih poslova koje uključuju popravak i održavanje auta, iznošenje smeća i sitne mehaničke popravke po kući. Jedina aktivnost u kojoj podjednako sudjeluju i muškarac i žena je igra sa djecom. Upravo iz te neravnomjerne podjele obaveza među supružnicima, uključujući i posao koji rade izvan kuće, žena otprilike napravi mjesec dana više posla nego muškarac (Hochschild, 2012: 24), gdje zapravo i nastaje dvojba oko karijere ili majčinstva, upravo zbog dodatnog obujma posla kojeg pruža druga smjena. Razlog se nalazi u objašnjenju kontrole vremena, a time kontrole zadataka (Topolčić, 2001: 776). S obzirom da su svi žurni zadaci poput kuhanja, peglanja, pranja odjeće, brige za djecu u kontroli žene, oni se ne mogu odgađati do "sutra" ili "kad se bude imalo vremena", već zahtijevaju brzu i efektivnu reakciju. Nasuprot tome, obaveze poput iznošenja smeća, sitnih mehaničkih popravaka ili košenja travnjaka nisu žurne te se mogu odgoditi za "sutra" ili "kad se bude imalo vremena". Stoga ženama često ne ostaje nimalo vremena koje bi iskoristile za svoje slobodno vrijeme ili hobije, već svo svoje vrijeme, vrijeme koje im ostaje nakon odrađenog redovnog radnog vremena, moraju iskoristiti za obavljanje kućanskih obaveza jer u suprotnom, ako to same ne obave, ti zadaci će ostati neobavljeni.

Topolčić taj fenomen kod žena, koje obavljaju dvostruku ulogu, naziva *obiteljskim menadžerima*, jer one nadziru i kontroliraju izvođenje svih poslova u kući (Topolčić, 2001: 775). Rezultati istraživanja pokazuju otprilike već očekivane ishode – muškarci to ne rade (misli se na dijeljenje kućanskih obaveza), pritom sav teret pada na ženska leđa, pri čemu se i dalje ističu tradicionalne uloge koje su pripisane spolovima te rodna nejednakost. No ono što Topolčić smatra kao glavnim razlogom za nesudjelovanje muškaraca u većem broju kućanskih poslova kao što su pranje rublja, glačanje, kuhanje itd., jesu društveno konstruirane rodne uloge (Topolčić, 2001: 783). Stoga, potrebno je redefiniranje kućanskih obaveza, ali i zanimanja na

tržištu rada kao neutralnih kako bi se tim putem poboljšao položaj žena u društvu, a samim time i okrenula pozornost na olakšavanje obujma posla druge smjene kako bi se majčinstvo i posao što lakše kombinirali.

Bartolac i Kamenov (2013) provele su istraživanje na istu temu s uključenom varijablom pravednosti. Naime, pokazuje se kako muškarci više sudjeluju u rutinskim kućanskim poslovima te da one poslove što smatraju "ženskima" ostavljaju svojim partnericama, pri čemu se i žene također izjašnjavaju kako većinu kućanskih poslova obavljaju one same. Jedina aktivnost koja se pokazuje kao zajednička oboma supružnicima jest briga o djeci, što bi značilo da i žena kao i muškarac ulažu jednako energije i vremena u igru sa djetetom, šetnju, dok se smatra kako hranjenje djeteta, stavljanje na spavanje te promjenu pelena obavljaju većinom majke (Bartolac i Kamenov, 2013: 80). Prema ovim rezultatima, ističe se činjenica kako je druga smjena zapravo drugi posao koji počiva na ženskoj organizaciji obaveza i vremena, čime se dodatno umanjuje mogućnost kombinacije majčinstva i plaćenog posla kao dva ravnopravna aspekta života.

Istraživanje koje dodatno potvrđuje manjak usklađenosti između majčinstva i posla kod žena, pokazalo se istraživanje Klasnić iz 2017. godine, gdje je glavna tema istraživanja bila utjecaj rodne podjele obiteljskih obaveza na poslovni život žena. I ovdje se također pokazuje kako zaposlene žene majke imaju probleme kod usklađivanja majčinstva, kućanskih obaveza i poslovnih obaveza. Žene gotovo uvijek doživljavaju sukob obiteljskih s poslovnim obavezama u životu, pri čemu je većina ispitanih žena izjavila kako će uvijek dati veću prednost majčinstvu negoli poslovnim obavezama (Klasnić, 2017: 47) ukoliko dođe do situacija gdje moraju birati. Relevantnost stupnja obrazovanja žena kao i (ne)ravnopravnost podjele rada u obitelji nisu se pokazali kao bitni prediktori u odabiru između majčinstva i posla (Klasnić, 2017: 45), čime se dolazi do pretpostavke kako preferencija odabira počiva isključivo na životnim prioritetima žena.

Što se tiče pravednosti i zadovoljstva u obiteljskim odnosima, žene su najviše zadovoljne kada njihov partner pridonosi u obavljanju kućanskih obaveza te takav odnos smatraju najviše pravednim. Ono što je zanimljivo istaknuti jest da su kod percepcije zadovoljstva i pravednosti kod žena bitne kategorije posla s kojim se žena bavi, ali i razina obrazovanja. Naime, kada je žena obrazovanija, ima egalitarnije stavove prema raspodjeli uloga te voli svoj posao s kojim se bavi, a u isto vrijeme muškarac pridonosi obavljanju kućanskih poslova, žena je zadovoljnija u bračnom odnosu (Bartolac i Kamenov, 2013: 83). Kod

muškaraca je percepcija zadovoljstva i pravednosti nešto drugačija; muškarci bračni odnos smatraju najpravednijim te su ujedno i zadovoljni kada žena pridonosi financijskoj stabilnosti obitelji. S obzirom kako se ovdje radi o dvohraniteljskom modelu obitelji, oba bračna supružnika su angažirana u plaćenom radu izvan kuće. No ipak stavka raspodjele kućanskih obaveza među supružnicima i dalje ostaje pod velikim utjecajem tradicionalnih rodnih uloga i društveno konstruiranih značenja.

Razmatranjem podataka iz različitih istraživanja oko ekonomije i rada, može se utvrditi da se podređenost žena ogleda u spolnoj podjeli rada, što tvrdi i Mackintosh u svojem članku (Mackintosh, 2013: 207). Kao glavni razlog zašto su žene i dalje podređene nalazi se u društvenoj teoriji roda i rodnih uloga. Naime, prema tradicionalnim rodnim ulogama vjerovalo se kako to što žena rađa djecu, isključivo ukazuje na to da se ona i samo ona mora brinuti o njima, pritom zanemarujući neke vlastite snove i želje. Od te ideje pa do toga da je isključivo žena zadužena za kućanstvo, došlo je do eksploatacije jeftinije radne snage – žena. Mackintosh (2013: 209) smatra kako žene čine jedan dio najranjivije i najjeftinije radne snage pa ih je tako lako eksploatirati. Upravo se obavljanje neplaćene druge smjene kod kuće, kao i mentalni napor koji dolazi uz to, može shvatiti kao jedna vrsta eksploatacije ženskog rada. Kućanski rad se smatra kao rad kod kuće, a sredstva koja se pri tom radu koriste su npr. obroci, sredstva za čišćenje itd. S obzirom kako kućanski rad u potpunosti obavljaju žene te se taj rad smatra manje vrijednim od onoga za kojeg se prima mjesečni dohodak, iako je teret druge smjene puno veći negoli onaj u uobičajenom, svakodnevnom poslu. Ženski rad u drugoj smjeni se stoga može shvatiti kao posljedica reproduciranja nejednakih rodnih uloga, koje su generirane samim činom sklapanja braka, kako Mackintosh saznaje (2013: 215). Samim time što su žene prije većinu svoga vremena provodile u kući i brinući se za djecu, poboljšao se životni standard radničke klase te je tako država mogla i dalje provoditi politiku istih plaća bez povećanja troškova.

Kao glavni resurs neprestanog reproduciranja društvenih odnosa u svrhu kapitalizma, navodi se reprodukcija i to spolna reprodukcija žena (Mackintosh, 2013: 213). Ovdje se reprodukcija žena poglavito odnosi na stvaranje novih pojedinaca koji će, u budućnosti, nositi politiku kapitalizma i daljnje ponavljanje već formiranih društvenih odnosa. Stoga je brak kao institucija nastala u smislu održavanja spolne reprodukcije žena, a samim time i kućanskih odnosa koji su zasnovani na rodnoj osnovi (Mackintosh, 2013: 214). U kućanskim obavezama se spolna podjela rada najviše ogleda pod utjecajem tradicionalnih rodnih uloga te svaka promjena u već ukorijenjenoj rodnoj osnovi promatrala bi se kao ugrožavanje rodnih identiteta

žena i muškaraca. Kontrola ženske seksualnosti kroz instituciju braka uvjetuje daljnju podređenost žena u braku kao i dominaciju muškaraca, a također i reprodukciju rodne diskriminacije na tržištu rada koja direktno proizlazi iz bračnih i obiteljskih odnosa. Upravo ova situacija primorava žene na odabir između majčinstva ili posla s obzirom da društveni odnosi kroz rodne uloge i dalje daju do znanja kako su ta dva aspekta života izrazito teško uskladiva.

Žene su podređene samim time što su gotovo uvijek primorane birati između posla i majčinstva, to jest osnivanja obitelji. Budući da tu pretpostavku poslodavci i dalje imaju na umu kada primaju ženu na neko radno mjesto, usprkos svojim kvalifikacijama i znanju kojeg je stekla kroz svoje obrazovanje, žene često nisu u mogućnosti lako napredovati u karijeri kao svoji muški kolege, pri čemu se u takvim slučajevima govori o "staklenom stropu" – gdje se na nekim boljim radnim mjestima jednostavno ne dopušta ženama napredovati upravo zbog rodnih predrasuda i diskriminacije. Kako pokazuje istraživanje o ženama i muškarcima iz 2018. godine, žene imaju nižu bruto plaću od muškaraca te su manje zastupljene u nekim tipičnim "muškim" zanimanjima poput rudarstva ili građevine, dok je više žena zaposleno u nekim tipičnim "ženskim" područjima poput obrazovanja i skrbi (Žene i muškarci u Hrvatskoj, 2018: 40 – 45). Dolazi se do zaključka kako su zapravo spolne podjele duboko usađene u društvo i društvene strukture. Muškarci su privilegirani više od žena jer na mnogim radnim mjestima primaju bolje mjesečne dohotke od žena na istom radnom mjestu, te imaju relativno puno slobodnog vremena. Žene većinom uvijek obavljaju potpuno same drugu smjenu, to jest kućanske poslove i brigu za djecu, čime muškarci opet postaju i u obiteljskom životu privilegirani s obzirom da su oslobođeni bilo kakvih dodatnih obavljanja zadataka kada dođu kući s posla.

Naime, ne donoseći neke reforme i zakone koji bi izjednačili vrijednost kućanskog rada sa stalnim radnim zaposlenjem, ne donoseći zakone koji bi olakšali fleksibilnije radno vrijeme za žene sa malom djecom, i dalje ostavlja žene u izrazito nepovoljnom položaju. Zanemarivanje takvih i ostalih stvari šteti društvu kao zajednici, a time i stvara veći jaz među spolovima što naposljetku rezultira većom rodnom diskriminacijom i ugrožavanjem žena, stavljajući žene u nezgodnu poziciju biranja između plaćenog rada i/ili majčinstva.

3.3. Sukob obitelji i posla

Osim mnogih stvari koje zaposlenim ženama majkama predstavljaju problem, jedan od bitnijih aspekata na koje bi se svakako trebala obratiti velika pozornost jest sukob radne i obiteljske sfere do koje najčešće kreće i niz ostalih problema s kojima se žene svakodnevno suočavaju (nedostatak vremena, stres, diskriminacija i slično). Kako Čudina-Obradović i Obradović (2001: 793) navode, sukob radnog i obiteljskog života nastaje kao posljedica nemogućnosti usklađenja obitelji i plaćenog rada kod muškaraca i žena što može imati negativan efekat na obavljanje plaćenog rada ili na kvalitetu obiteljskog života općenito. Mnoga istraživanja su pokazala kako ovu vrstu sukoba u većoj mjeri doživljavaju žene negoli muškarci. Naime, obitelj i djeca su sama po sebi bitna činjenica u životu svake žene koja se, uz posao, odlučila i na osnivanje obitelji, no upravo zbog toga što je žena, ona na sebi nosi teret obavljanja većeg dijela kućanskih poslova i brige za djecu negoli muškarac. Isto tako, plaćeni rad koji žena obavlja, također je od velike važnosti jer se upravo kroz ulogu zaposlene žene ostvaruje u financijskom, ali i psihičkom smislu. Kroz koliziju obiteljskog s poslovnim svijetom, često se nailazi i na sukob obitelji sa poslovnim obavezama koji može predstavljati teže usklađenje tih dvaju sfera za već zaposlene žene majke (Čudina-Obradović i Obradović, 2001: 793).

Pomirenje obiteljskih i radnih obveza postaje bitno pitanje u sklopu teme dvostrukog opterećenja žena majki, ali i o njihovom udjelu na tržištu rada upravo više ne bi dolazilo do rodne diskriminacije prilikom zaposlenja budući da u Hrvatskoj i dalje nailazimo na tradicionalne stavove rodnih uloga, gdje je muškarac viđen kao glavni hranitelj, dok je žena odgovorna za brigu o djeci i kućanske poslove (Leutar, 2004: 2). Čudina-Obradović i Obradović (2001: 806) navode kako su društvena očekivanja od žena pokazivanje iste radne zaokupljenosti kao i muškarci, ali isto tako se od nje očekuje da istovremeno ulaže u obiteljsko održanje kvalitete i stabilnosti više nego muškarci. Sudeći po i dalje tradicionalnoj spolnoj ideologiji koja se provlači kroz društvene strukture, žene konflikt obitelji i posla doživljavaju u puno većoj mjeri negoli muškarci. Drugim riječima, žene se danas nalaze u dvostrukom procijepu – iako je vidljiv pomak u egalitarnosti spolova kroz obavljanje druge smjene, žene su i dalje primorane većinski dio kućanskih poslova obavljati same uz minimalnu pomoć muškaraca, čime su i dalje izložene većem sukobu obiteljskih obaveza sa poslovnim svijetom.

Što se tiče razlike u spolovima kada je riječ o sukobu rada i obitelji, istraživanja pokazuju kako je vjerojatnije da se kod žena nalazi povećani stupanj sukoba rada na obitelj, dok je kod muškaraca obitelj postala koeficijent sukoba na rad (Čudina-Obradović i Obradović,

2001: 807). Naime, žene su te koje drže cijelu obitelj na okupu brinući se za kućanstvo i za djecu, ali i o svome poslu kojeg nekako pokušavaju koordinirati s kućanskim obavezama. Upravo iz toga razloga nerijetko se kod ženskog spola javljaju i posljedice kombiniranja tih dvaju naizgled nespojivih sfera poput stresa, psihičkog i fizičkog lošeg stanja zdravlja, depresije i povećanog konzumiranja alkoholnih pića, što naposljetku može dovesti do zasićenosti kod jednog ili drugog područja života. Kod muškaraca se pokazuje povećani koeficijent sukoba obitelji na rad, budući da se muškarci prema istraživanjima odlučuju koncentrirati više na efikasno obavljanje poslovnih obaveza, dok potpuno zanemaruju obavljanje kućanskih obaveza. No ipak se pokazuje kako i muškarci i žene dijele zajedničko polje interesa kada dolazi do jednog područja podjele rada – brige o djeci. Istraživanja izvještavaju kako se i muškarci podjednako brinu o djeci (u smislu provođenja kvalitetnog vremena sa djetetom) kao i žene što svakako predstavlja pozitivan napredak u kvaliteti obiteljskih i supružničkih odnosa, no samo područje zajedničke, egalitarne podjele rada među ženama i muškarcima i dalje ostaje u sklopu tradicionalne spolne ideologije.

Naravno, kada je riječ o egalitarnosti bračnih supružnika, potrebno je razlikovati egalitarnost u smislu modela dvostrukog hranitelja obitelji, gdje oba supružnika obavljaju plaćeni rad i ekonomski podjednako doprinose financijskom stanju obitelji te egalitarnost u smislu podjele rada, gdje je ipak nešto manji pomak u pravcu egalitarnosti s obzirom da žena i dalje obavlja većinski dio kućanskih poslova. Također, kao što Gjurić, Šimunić i Gregov (2014: 643) navode, vidljiva je veća prisutnost muškaraca u brizi za djecu negoli otprije 20ak godina, čime se zapravo dovodi do lakšeg usklađivanja obiteljske i poslovne uloge zaposlenih majki, a također je i bitan pokazatelj veće bračne egalitarnosti. Međutim, kada se govori o domeni druge smjene žena, u prijevodu podjele rada među muškarcima i ženama, pokazuje se gotovo nepostojeća egalitarnost u obitelji. Zahvaljujući tradicionalnim rodnim ulogama koje imaju utjecaj na podjelu rada među supružnicima, promjena u obavljanju kućanskih obaveza jako se sporo događa te će vjerojatno biti potrebno još neko vrijeme kako bi se podjela rada mogla nazvati egalitarnom.

Vezano uz to, iako su istraživanja pokazala kako su stavovi današnjih muškaraca većinom egalitarni, oni se i dalje ne usuđuju primiti na sebe polovicu kućanskih obaveza, što bi u prijevodu značilo kako se ipak više odlučuju na društveno prihvaćeno ponašanje vezano uz svoj rod. Žene, s druge strane, sa većim postotkom dobivanja sveučilišnih diploma i tako postajući ekspertima u području za kojeg se zanimaju, također izražavaju egalitarne stavove te očekuju takav obiteljski odnos i egalitarnu dinamiku i u svojim vezama/brakovima. Zanimljivo

je za istaknuti kako zapravo i manje obrazovane žene, također zaposlene, očekuju egalitarni odnos sa svojim partnerom upravo u smislu podjele rada kako bi im se omogućilo jednako vrijeme za obavljanje i poslovnih i kućanskih obaveza. No, kako istraživanja pokazuju, iako su žene u većoj mjeri sklone egalitarnim stavovima, one i dalje nemaju takvu povlasticu podjednako dijeliti kućanske obaveze sa svojim partnerima upravo zbog suprotnih egalitarnih stavova muškaraca i žena u smislu podjele rada (Gjurić, Šimunić i Gregov, 2014: 644). Stoga, ženama je i dalje onemogućeno dobro koordiniranje obiteljskih sa poslovnim obavezama, upravo jer posao druge smjene i dalje pretežito ovisi o ženama, njihovom vremenu i fleksibilnosti posla kojeg rade.

Ovdje je također i bitno spomenuti istraživanje Janković, Laklije i Berca iz 2012. godine, gdje posebnu pozornost zauzima varijabla sukoba rada na obitelj te u kojoj mjeri to pogađa muškarce i žene. Naime, sukob rada i obitelji u velikoj mjeri otežava normalno funkcioniranje žena i muškaraca u obavljanju normalnih dnevnih obaveza, uključujući i one obiteljske, kao što to i Čudina-Obradović i Obradović (2001) navode. Obilježja posla koji obavljaju muškarac ili žena pokazali su se u ovom slučaju bitni za utjecaj sukoba rada na obitelj, čime se uspostavlja veza između radnog (pre)opterećenja i stresa kojeg se doživljava na poslu s efektivnim obavljanjem kućanskih obaveza, ali i dinamikom obiteljskih i bračnih odnosa. Drugim riječima, koji god od područja, rad ili obitelj, patio u efektivnom izvršavanju, direktno pati i ono drugo područje, pojedinac koji balansira između ta dva područja, ali i njegova najbliža okolina.

S obzirom kako je ovdje posao značajan prediktor sukoba rada i obitelji, rezultati istraživanja direktno se povezuju sa izvještajem Gallie i Russella iz 2009. godine, koji također tvrde kako uvjeti posla vrše relativno snažan utjecaj na sveukupno balansiranje između poslovnih i obiteljskih obaveza i time smanjuju nivo efektivnosti obavljanja jednih i drugih. Ono što Janković, Laklija i Berc (2012: 31) zaključuju, a što tvrdi i istraživanje Gallie i Russell (2009: 460), jesu upravo *family friendly* državne politike, koje bi ponajprije kroz suzbijanje postojećih tradicionalnih rodnih uloga u obiteljskim odnosima digle vrijednost kućanskog rada kao drugog posla kod žena sa zajedničkim ciljem doseganja egalitarnih stavova kod muškaraca. Naposljetku bi se promjena u obiteljskoj domeni pozitivno odrazila na poboljšanje obiteljskih odnosa, a samim time i lakšeg uspostavljanja balansa između poslovnog i obiteljskog svijeta kod žena majki.

Značajan utjecaj na sukob rada s obitelji ili na sukob obitelji s radom često mogu predstavljati različiti prioriteti kod muškaraca i žena (Martins, Eddleston i Veiga, 2002: 406). Naravno, izvor prioriteta kod pojedinca nalazi se isključivo u obiteljskom i socijalnom krugu u kojem je pojedinac odrastao, a samim time i u rodnim ulogama koje su pripisane pojedincu od rođenja pa nadalje. Govoreći u hrvatskom kontekstu i društvenim rodnim ulogama, vlada manjak egalitarnosti s obzirom kako se na muškarce gleda kao na stup financijske stabilnosti, dok su žene prema tradicionalnim rodnim ulogama predodređene kao majke i one koje se brinu za kućanstvo. Dolaskom 20. stoljeća, sve se više žena obrazuje i samim time više vremena poklanja svome osamostaljenju i poslu kako bi mogle biti financijski stabilne i neovisne osobe. Sukladno s fokusom ovog rada, pretpostavlja se kako se žene majke, koje ipak žele biti samostalne osobe, radije odlučuju na usklađivanje obitelji sa svojim poslom kako bi uopće mogle raditi i biti zaposlene. U prijevodu, koordinacija obitelji sa poslom kod samozaposlenih žena majki se ne kategorizira kao nešto što se podrazumijeva, već kao jedini mogući način za žene sa malom djecom kako bi postale financijski neovisne i samostalne, dok u isto vrijeme odrađuju drugu smjenu, brinući se za kućanstvo i djecu.

Spolna razlika u prioritetima implicira na nastajanje sukoba rada i obitelji, pri čemu se događa da žene, najviše pogođene ovim sukobom, nemaju dovoljno vremena na raspolaganju kako bi obavile sve ono što je potrebno za posao ili za obitelj. Kako Voydanoff (1988: 759) implicira, žene provode duplo više vremena u obavljanju kućanskih obaveza uz svoj prvotni posao. Ako su djeca u pitanju, broj radnih sati u kućnoj domeni se udvostručuje jer, uz postojanje djece, žene imaju manje slobodnog vremena, a stoga su i povezana s sukobom obitelji i rada jer se žene direktno nalaze u procijepu između tih dvaju sfera. Provedeno vrijeme sa djecom kod muškaraca, bilo to briga oko njih ili pak vrijeme za igru, pokazuje se kao bitna varijabla kada je riječ o obiteljskoj stabilnosti, a time i smanjenju sukoba rada sa obitelji. Međutim, potrebno je istaknuti potrebu muškaraca za sudjelovanjem u odgoju djece radije nego u podjeli kućanskog rada sa svojim bračnim supružnicima, što se zapravo objašnjava teorijom o razlici prioriteta i prikladnom demonstriranju svoga roda.

Upravo iz ovih, ali i ostalih razloga koji se ponaprije usredotočuju na manjak pomoći u obavljanju kućanskih poslova, žene se danas nalaze u iznimno lošem položaju gdje se ponaprije u obitelji suočavaju sa rodnom diskriminacijom, poglavito u domeni podjele rada, a onda i u društvu gdje se ženski neplaćeni rad, to jest druga smjena, ne valorizira dovoljno kao plaćeni rad. U društvu predvođenim novcem, kućanski rad žena ima manju vrijednost u kategorizaciji obavljanja rada te se, sukladno tome, i ženski plaćeni rad ne cijeni dovoljno. Sudeći prema

istraživanjima koja se već duže vrijeme bave pitanjem o podjeli rada, sigurno je za reći kako se i muškarci, a time i obitelj kao institucija, nalaze u transformacijskom procesu, to jest prema egalitarnijim stavovima i odnosima između bračnih supružnika. Kako mnoga istraživanja tvrde, transformacijski proces obitelji se događa relativno sporo, ali su vidljive male pozitivne promjene u smislu većeg angažiranja muškaraca oko lakših kućanskih poslova, većeg izlaska žena na tržište rada te razvijanjem većeg postotka obitelji na model dvostrukog hranitelja, čime se rodna diskriminacija oko tradicionalnih uloga žena i muškaraca smanjuje.

U ovom kontekstu valja spomenuti i istraživanje Inge Tomić-Koludrović, Mirka Petrića, Ivana Puzeka i Željke Zdravković iz 2018. godine koje se bavilo rodnim stavovima i praksama u Hrvatskoj. Prema istraživanju, transformacija obiteljskog rada naprema egalitarnim stavovima se u principu sporo događa, što i dokazuju rezultati istraživanja prema kojima su žene najviše aktivne u obavljanju svih rutinskih kućanskih poslova, dok se muškarci najviše angažiraju u onim tradicionalno muškim poslovima (Tomić-Koludrović, Inga i dr., 2018: 98), unatoč raširenom dvohraniteljskom modelu obitelji. Ipak, istraživanjem se također daje do znanja kako se vide mali pomaci u obavljanju ponekih kućanskih poslova od strane muškaraca. Transformacijski proces obitelji u dvohraniteljski model kao i veća zastupljenost žena u plaćenom radu izvan kuće doveli su do pomaka prema egalitarnijim stavovima kod kućanskog rada, u smislu da se muškarci ponekad znaju angažirati u tradicionalnim ženskim kućanskim poslovima poput kuhanja ili pranja suđa (Tomić-Koludrović, Inga i dr., 2018: 103). Istraživanje pokazuje pomak prema modernosti u obiteljskim odnosima zbog povećanja egalitarnih stavova u odnosu na prijašnja istraživanja, no i dalje je egalitarnost između tradicionalnih uloga žena i muškaraca ograničena, što daje do znanja kako rod ostaje značajni indikator neravnopravnosti, govoreći tako u prilog *zaostale revolucije*. Prikazani podaci upućuju na djelomično usvajanje egalitarnih stavova u hrvatskim obiteljima, što objašnjava veću angažiranost muškaraca u pojedinim kućanskim poslovima, kao i ženinu angažiranost u nekim tipičnim muškim poslovima. Međutim, davno nastale rodne uloge i dalje prijete ženskom položaju u društvu i vrijednosti ženskog rada kojeg ona obavlja u kući, ali i na poslu. Stoga se u istraživanjima kao i u ovom radu često implicira na ukлонjenje tradicionalnih društvenih rodnih uloga te na generiranje novih, egalitarnih uloga i stavova među muškarcima i ženama, okrećući se tako novoj i boljoj budućnosti koja također nudi onoliko mjesta i šansi za žene koliko i za muškarce.

U sklopu teorijske rasprave rada na temu samozaposlenih žena majki obrađivale su se tri glavne podteme: ulazak žena na tržište rada, majčinstvo ili posao te sukob obitelji i posla. Analizom glavnih podtema cilja se dobiti veći i jasniji uvid u život žena obrtnica koje same

vode svoj vlastiti biznis, dok u isto vrijeme obavljaju takozvanu drugu smjenu u kući, to jest kućanske poslove i brigu o djeci. Počevši od emancipacije žena na tržište rada, dolazi se do modela obitelji s dva hranitelja, gdje i žena i muž podjednako rade i od svog ekonomskog prihoda pridonose financijskoj stabilnosti obitelji, a time i učvršćenju obiteljskih odnosa posredovanu podjednakom odgovornošću starateljstva o obitelji. Budući da je u istraživanju riječ o samozaposlenim ženama majkama, čije ime samo govori kako vode vlastiti biznis i da imaju djecu, fokus rada se, međutim, širi i na temu samozaposlenosti kod žena. U istraživanju stavlja se fokus na fleksibilnost radnog vremena i radne dinamike kod samozaposlenih žena. Naime, žene koje su samostalne imaju veću slobodu prilagođavati radno vrijeme svojeg objekta prema vlastitim željama i prioritetima, pri čemu se većina žena osvrće na pitanje kućanskih obaveza i brige za djecu. S obzirom kako je iznimno teško birati između majčinstva i posla, mnogim ženama je upravo samostalnost donijela tu prednost kako i same ne bi morale birati između ta dva vrlo različita aspekta života. Usprkos tome što je posjedovanje vlastitog objekta ženama puno pomoglo u koordinaciji poslovnih i kućanskih obaveza, ipak se mnoge žene i dalje muče kako bi balansirale između ta dva područja života, ali i slobodnog vremena za samu sebe. Upravo stres oko usklađenja posla i obitelji dovodi do konflikta među tim dvaju područjima, što često može rezultirati mnogobrojnim promjenama raspoloženja, lošim obiteljskim odnosima kao i nedostatkom vremena za jednu ili drugu sferu. Uzimajući u obzir kako su žene i obiteljski menadžeri, konflikt posla sa obitelji postaje još intenzivniji s obzirom kako i posao i podjela rada stoje u nadležnosti žene. Sukladno s tim, naglasak u radu se također i stavlja na podjelu rada u brakovima kako bi se problem o i dalje postojećoj rodnoj diskriminaciji u obiteljima, ali i na tržištu rada istaknuo. Smanjivanjem rodne diskriminacije prema ženama u obiteljskim odnosima i na tržištu rada značajno bi olakšalo usklađivanje posla sa obitelji samozaposlenim ženama majkama te bi također omogućilo veću rodnu egalitarnost u podjeli rada među bračnim supružnicima kao i u društvenim strukturama što bi naposljetku omogućilo perpetuiranje egalitarnih stavova i akcija među ženama i muškarcima.

4. Istraživačka pitanja

Istraživačka pitanja služe kao fokusne točke oko kojih se istraživanje za ovaj diplomski rad provodi. U tu svrhu postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. utvrditi iskustvo dvostrukog opterećenja samozaposlenih majki

2. dobiti uvid u dvohraniteljske obitelji i koordinaciju plaćenog i neplaćenog rada kod samozaposlenih žena majki
3. dobiti uvid u potencijalni sukob radnih i obiteljskih obaveza kod samozaposlenih žena
4. utvrditi elemente moguće podjele rada kao čimbenika suprotstavljanja tradicionalnih i modernih rodni uloga

5. Metodologija istraživanja

Za potrebe ovog rada provedeno je kvalitativno istraživanje koje se bazira na subjektivnim doživljajima i osjećajima sugovornika/ca. Budući da fokus ovog rada leži na samozaposlenim ženama majkama i njihovoj koordinaciji poslovnog sa obiteljskim svijetom, glavni cilj bio je ispitati kako se zaposlene majke nose sa svim izazovima koje posjedovanje vlastitog obrta, ali i imanje obitelji predstavlja. S obzirom kako se kvalitativni pristup u istraživanjima ističe upravo zbog dubine uvida u osjećaje i stavove sugovornika/ca, izabran je iz razloga jer najbolje odgovara kompleksnosti teme koja se proučava kao i zbog jasnog uvida u subjektivne doživljaje pojava i izazove s kojima se sugovornice u radu susreću.

Kao najbolja metoda za utvrđivanje balansa između poslovnog i obiteljskog svijeta kod zaposlenih žena majki pokazao se polustrukturirani intervju zbog svoje fleksibilnosti i dubine odgovora. Polustrukturirani intervju u okviru kvalitativne metodologije omogućuje istraživačima da jasnije dobiju uvid u temu koju žele istražiti, s tim da ostavlja dovoljno mjesta sugovornicima da što detaljnije i vjerodostojnije iznesu svoja zapažanja kao i mišljenja o određenoj temi. Upravo zbog svoje fleksibilnosti forme gdje se sami protokol kao i istraživač/čica prilagođavaju tempu prepričavanja sugovornika, dubine informacija koja se nakon temeljne analize dobiju, polustrukturirani intervju pokazuje se kao najbolja metoda prikupljanja podataka za istraživanje teme kod usklađenja posla sa obitelji kod samozaposlenih žena majki čijom upotrebom se žele prepoznati svi izazovi kao i prednosti ovakvog načina života samostalnih žena.

Za potrebe provođenja istraživanja odabran je ciljani uzorak od 8 sugovornica u rasponu srednje dobi od 34 do 41 godinu. Sve sugovornice su samozaposlene žene, to jest posjeduju svoj vlastiti mali obrt kao što su, na primjer, kozmetički ili frizerski salon, knjigovodstveni obrt, turistička agencija, cvjećara i drugi. 5 od sveukupno 8 sugovornica su visoko obrazovane, dok

su 3 sugovornice završile srednju školu kao najviši oblik obrazovanja. Svaka sugovornica je udana s malom djecom, čiji raspon godina se kreće od 2 do 9 godina. Muževi sugovornica posjeduju većinom isti ili slični stupanj obrazovanja kao i svoje žene, no međutim ne rade u obrtu svoje žene, što je također bio jedan od elemenata prilikom odabiranja uzorka. Najvažniji faktor kod odabira uzorka pokazala se samostalnost žena upravo iz razloga jer je njezina prisutnost u vlastitom obrtu izazito potrebna kako bi obrt uopće napredovao te se iz toga razloga u radu isključivo fokusiralo na usklađenje posla sa obiteljskim životom kod samozaposlenih žena.

Glavna metoda prikupljanja uzorka odnosila se na postavljanje online oglasa u različitim grupama na društvenim mrežama poput Facebooka i Instagrama u kojima su pretežno većinski članovi bile žene. Također se koristila metoda snježne grude gdje su pojedine žene bile preporučene od drugih žena koje su se kretale ili pripadale istom socijalnom krugu te su posjedovale iste karakteristike koje je istraživanje zahtijevalo. Ovdje valja naglasiti težinu pronalaska ciljane skupine uzorka budući da nijedna od sugovornica nije osobno poznavala istraživačicu te je stoga bilo teže pronaći osobe koje bi bile voljne pričati o svojim vlastitim iskustvima i izazovima u sklopu zadane teme. Također, dogovaranje termina intervjua je sa sobom nosilo određene poteškoće poput radnog vremena sugovornice i/ili istraživačice, previše obaveza kod sugovornica, tehničke poteškoće s obzirom kako su se intervjui provodili online i slično.

Svakoј sugovornici u početnoj kontaktnoj fazi je detaljno objašnjeno što je glavni fokus i cilj istraživanja te je svaka od sugovornica dala dopuštenje o korištenju podataka u akademske svrhe. Prije samog početka intervjua svakoј je sugovornici dato do znanja kako se intervjui snima te kako snimka intervjua, kao i svi osobni podaci, ostaju u posjedu istraživačice, gdje se nakon završetka istraživanja kao i diplomskog rada te snimke brišu. Kako bi se ispoštovala anonimnost sugovornica, u radu su korišteni isključivo pseudonimi Barbara, Maja, Mina, Zara, Gabrijela, Ivanka, Sara i Ivana kao zamjena za prava imena sugovornica.

S obzirom kako se o radi o kvalitativnom istraživanju koje uključuje osobna mišljenja i iskustva, svaka faza istraživanja provedena je prema etičkim načelima istraživanja. U sklopu protokola postavljala su se pitanja u tri tematske jedinice koje su se odnosile na dvostruko opterećenje zaposlenih majki, sukob rada sa obiteljskim obavezama i podjelu rada u kući. Iz tog razloga koristila se metoda tematske analize kako bi najbolje prenijela subjektivne doživljaje žena i njihov stav o dvostrukom opterećenju. Intervjui su se provodili u mjesecu

svibnju 2021. godine. Dužina svakog intervjua kretala se u rasponu od 45 minuta do sat i pol vremena trajanja. Nakon provedene analize podataka, stvoreni su kodovi sa pripadajućim kodnim kategorijama koji uključuju 4 glavne kategorije kodova: poslovnu sferu i slobodno vrijeme zaposlenih žena majki, majčinstvo i brigu za djecu, podjelu rada i kućanske poslove i odnos s partnerom i samorefleksiju o sebi kao ženi i majci.

6. Rezultati istraživanja i rasprava

Analizom dobivenih podataka u istraživanju dobio se uvid u život samozaposlenih žena majki i njihovim nastojanjem naprema usklađivanju posla s obiteljskim i kućanskim obavezama. S obzirom kako samozaposlene majke obrtnice djeluju u različitim sferama u isto vrijeme, prema tom elementu stvorena je i smisljena podjela empirijskog dijela diplomskog rada kako bi se mogao dati što točniji i jasniji uvid u komplicirani svakodnevni život zaposlenih majki.

6.1. Organizacija poslovne sfere i slobodnog vremena

Od ulaska na tržište rada, žene više ne vrše samo funkciju majke, već i samostalne osobe koja, uz obiteljski život, također ima i onaj socijalni gdje obavlja plaćeni rad u svrhu ekonomskih prihoda. Kako mnoge studije pokazuju, zaposlene majke zaista imaju veću razinu samopouzdanja jer se, radeći svoj posao, osjećaju puno korisnije i produktivnije (Hochschild, 2012: 4). S obzirom da je u radu glavni fokus na samozaposlene majke obrtnice i njihovo iskustvo usklađivanja poslovnih i obiteljskih obaveza, jedan od glavnih elemenata rada također čine i organizacija poslovnog svijeta kod samozaposlenih žena upravo kako bi se utvrdila podvojenost vremena koje moraju dijeliti na vođenje vlastitog biznisa, ali i brigu o kućanstvu i djeci.

Na pitanje o razlozima rada, to jest razlozima samozaposlenosti, sugovornice zaključuju da se najviše vode osjećajem korisnosti, osobnog zadovoljstva i ekonomske samostalnosti. Kao glavni element u samozaposlenju navode činjenicu kako su „same svoji šefovi“ što im omogućava da radno vrijeme strukturiraju isključivo prema sebi i svojim (obiteljskim)

potrebama. Također, sugovornice navode i fleksibilnost kao jedan od glavnih razloga zašto su se odlučile za otvaranje vlastitog obrta.

.. i spoj ekonomskog i spoj privatnog.. kako bih rekla.. da radim kod nekoga privatno, definitivno ne bih mogla organizirati radno vrijeme kako meni paše.. mislim to bi bilo od 7 do 4, od 8 do 3.. ovak kak radim za sebe, to sama mogu organizirati. (Ivanka)

.. radim zato šta se volim osjećati korisno, volim raditi to baš zato da pomognem nekome, da mu bude bolje ako ga nešto boli ili čisto ako se želi doći opustiti da može, a ekonomski razlozi su možda sekundarni.. mislim ne mogu se oslonit niti se želim oslonit na muževu plaću koja je sasvim solidna, neki hrvatski prosjek, ali uvijek sam nešto radila i bila samostalna što se tiče toga novčanog dijela tako da mi je nekako, ne znam, nezamislivo da ja sad njega moram pitat da mi on daje, ne znam, džeparac da ja imam sebi za kupit nešto. (Maja)

(...) znači radin kad god mogu, sama sebi organiziran radno vrime, to mi je uvik pasalo od početka, zato san nekako išla u te privatne vode (...) (Gabrijela)

Osim što samozaposlenost pruža mnoge beneficije u pogledu strukture radnog vremena i fleksibilnosti, što sugovornice najčešće navode, i dalje je pretežito komplicirano za žene voditi dvostruku ulogu svakodnevno. Svoje vrijeme moraju podjednako uložiti u vođenje svog biznisa, koji kao privatni biznis zahtijeva njihovu prisutnost u smislu daljnjeg napredovanja i općenito samog funkcioniranja obrta, kao i u obiteljski život, gdje ih nerijetko čeka druga smjena u obavljanju kućanskih poslova, ali i brige za djecu. U ovakvim slučajevima često se nailazi na sukob obitelji sa poslom, gdje jedna strana (najčešće žena) pokušava uskladiti obiteljske sa poslovnim obavezama upravo kako bi ispunila zahtjeve koje istovremeno zahtijevaju obitelj i posao kao dva važna elementa ljudskog identiteta (Čudina-Obradović i Obradović, 2001: 793). Kod pitanja o uspješnosti uskladbe posla sa obiteljskim obavezama, većina sugovornica navodi kako je posao zaista važan dio identiteta žene, ali da im je obitelj na prvom mjestu. Također navode element dobre organizacije i raspodjele vremena kao ključni čimbenik za usklađivanje posla sa obitelji.

... mislin da mi je to sasvim dovoljno jer treba ostavit i vrime za obitelj i uživanje u svemu tome i za slobodno vrime i tako i onda ono kad ti se u biti, kad ti se neke stvari u životu dogode, onda to malo bolje i posložiš sebi u glavi jel.. tako da definitivno uvik bi više rekla obitelj nego karijera. (Barbara)

Pa jedno i drugo mi je jako važno.. mislim da žena treba imati svoju karijeru iako obitelj mi je na prvom mjestu.. znači oduvijek mi je bila želja imati obitelj, zapravo imati dijete.. ali svakako mislim da je posao jedan dio identiteta tako da.. (Zara)

... teško je nekad to izvagati, izgubiš se nekad kad dadeš malo previše u poslu, zapostaviš obitelj, nekad ideš probati to ispraviti pa onda pokušaš nekako da si šta više sa obitelji, onda tu nekako pati posla, znači teško je balansirati to.. daš najbolje od sebe, al evo. (Ivana)

Hmm.. kako se snalazin.. pa organizacijom, samo je bitna organizacija.. uglavnom podjednako gledan da je to znači i da je doma sve na mistu i da je sređeno, da je uredno, prije nego šta iden raditi ili kad se vratin sa posla pa s tin da u tome vrimenu, ajmo reći dok san doma, tu mi mora stati i čišćenje i dica, znači domaći radovi.. (Sara)

S obzirom kako samozaposlene žene majke imaju određene privilegije kod posjedovanja vlastitog biznisa u smislu strukturiranja radnog vremena prema sebi i svojim prioritetima ili kombinirajući sukladno s obiteljskim obavezama, nerijetko se događaju slučajevi kada samozaposlene majke nose svoj posao kući, pritom obavljaju i drugu smjenu u smislu kućanskih poslova i brige za djecu, što im ne ostavlja previše slobodnog vremena za samu sebe. Iako su izrazile čestu muževu podršku u obavljanju nekih jednostavnijih kućanskih poslova, većina sugovornica se osjećala kao da su one jedine odgovorne za drugu smjenu. One su bile te koje su češće vodile računa o nabavci namirnica, o odjeći koju ubrzo treba kupiti djeci jer im je ostala odjeća postala premala, o različitim terminima kod liječnika, naposljetku i o obavljanju cjelokupnih kućanskih poslova. Kako Hochschild (2012: 8) navodi, iako su žene naizgled imale sve pod kontrolom, češće su se pitale jesu li dobre majke i čine li uopće dobar posao, što ih je činilo obiteljskim menadžerima u smislu da su se nerijetko osjećale zarobljene među poslom i obitelji. Sukladno tome, kao i sugovornice u radu, nisu imale previše slobodnog vremena kako bi se posvetile same sebi ili nekim svojim interesima i hobijima, što ih je činilo više nesretnima i anksioznima. Čak i ono slobodnog vremena koje su uspjele uhvatiti, sugovornice su većinom provodile sa djecom ili u obavljanju kućanskih poslova.

Pa to je najčešće navečer kad sve obavim, kad završim s poslom, kad nju stavimo spavat, kad operem robu, kad operem suđe, kad sve to kućanske poslove riješim je to negdje otprilike oko 11, 11 i pol i onda ne znam eventualno pogledam neku seriju ili se odem istuširam ili si napravim neki tretman lica ili tako nešto.. (Maja)

Iskreno mogu vam reći, sad sam odspavala jedno pola sata, ne znam kako.. ali znači ja sam si tako organizirala vrijeme, dok su išli klinici u vrtić, sad ne idu zbog korone.. znači dok su oni u vrtiću, imaš više vremena za posao, skuhat stigneš, oprat stigneš tak da si onda organiziraš vrijeme.. uglavnom navečer ono kad oni zaspu, riješavam mailove i to, baš ono šta se tiče mailova, odgovora i tako. (Ivanka)

Pa dobro, nađe se .. to je opet isto stvar kako si posložite, mislim to kod nas slobodno vrijeme obično uključuje dijete, malo je toga vremena koje ona recimo provede kod bake i slično.. tako da imamo u dvorištu svoj mali vrt pa se znamo posvetit vrtu ili vožnja bicikla i tako.. sad neko baš moje moje vrijeme, to je onda u dogovoru s mužem hahaha da se on zna malo pobrinut. (Zara)

No, s obzirom kako su zaposlene na puno radno vrijeme u svojim obrtima, ali u kući, kod sugovornica se ipak primjećuje pomak u smislu više slobodnog vremena za sebe i svoje interese. Uz obavljanje poslovnih obaveza i kućanskih poslova, kao i brige za djecu, sugovornice su naglasile kako ipak nađu ponešto slobodnog vremena pa ga većinom provode u šetnjama sa partnerom, na kavi sa prijateljicama ili pak u odlasku na putovanja ili u teretanu kad stignu.

Evo sidin, popijen kavu sama sa sebon, prolistan novine na mobitelu i to je to.. meni dosta. Nekad se na kauču ispružin, zatvorin oči 5 minuta i to je to. (Mina)

A najčešće ovako uzmen slobodan dan i to, najčešće smo u prirodi, znači ono zimi šetnje i to, onda izlet onako.. ne znan, zaletimo se do Splita, do Zadra i tako to.. liti je to ono svo slobodno vrime smo na kupanju naravno, to ne propuštamo, a kad idemo na godišnji ja i suprug, onda se baš volimo maknit, otić na neko putovanje i to.. baš ono da se pet dana, tjedan da se makneš od svih i od svega, napunit baterije i tako. (Barbara)

Za sebe? Pa nađen ga hahaha uvin po ure sa prijateljicama na kavu, evo prije nekih dva miseca san krenila u teretanu tako da evo i to odvojin nekih uru vrimenta za sebe, ali kombiniramo se.. (Ivana)

Ono što se također istaknulo kod slobodnog vremena jest i količina slobodnog vremena kod muževa od sugovornica. Iako su sugovornice ovdje istaknule kako nema pretjerane razlike između njih i partnera, pregledom aktivnosti kojima se partner bavi u slobodno vrijeme ipak se može uvidjeti kako muškarci raspolažu s više slobodnog vremena nego njihove supruge. Među aktivnostima koje se najviše ističu su druženje s prijateljima, odlazak na utakmice, izlasci vani,

ali se ponegdje nađu i čuvanje i igra sa djecom, što sugovornicama zaista puno znači kako bi uspjele obaviti na vrijeme sve što su zamislile.

Paaa isto malo, ne bih rekla da ima nešto više od mene, jedino šta on možda si uzme slobodno vrijeme za ić pogledat utakmicu sa prijateljima, što smatram da je kao neko slobodno vrijeme, da ništa ne radi i on ide na košarku, evo možda dvaput tjedno ovisi kako stigne i s obzirom na vremenske uvjete tako da šta ja znam.. i dobro to popodne ili navečer, ovisi isto kako radi.. možda ima malo više od mene, al ne tolko. (Maja)

Pa isto evo ili s prijateljima ili malo isto ide u teretanu ili vozi motor tako da muškima je to drukčije, oni kad odluče da imaju slobodno vrime, oni odu, nema tu neke organizacije.. kod nas je malo drukčije, moraš se organizirati di ćeš šta i kako.. (Ivana)

Sa djecom.. idu u park, onda otiđu malo u šumu, na igralište i tako. (Ivanka)

Imajući na umu kako su samozaposlene i uz to još i majke male djece, sugovornice definiraju posao kao i majčinstvo jednakim, važnim dijelovima osobnog identiteta. Kao poslovne žene, bitno im je da njihov obrt besprijekorno radi i napreduje te su sukladno tome i dosta uložile kako bi to i ostvarile, no ipak svoje radno vrijeme i poslovne obaveze strukturiraju i obavljaju isključivo u skladu sa obiteljskim i kućanskim potrebama upravo iz razloga kako bi stigle udovoljiti zahtjevima obaju životnih sfera. Osim što ističu dobru organizaciju kao ključnu za uspješnost uskladbe obiteljskog sa poslovnim svijetom, pate i od posljedica sukoba obitelji sa poslom kao što su manjak slobodnog vremena, česti stres, umor i zasićenost. Njihovi partneri nasuprot njima imaju značajno više slobodnog vremena jer manje sudjeluju u drugoj smjeni te imaju taj luksuz organizirati svoje slobodno vrijeme prema vlastitim potrebama. Ono što se ističe kod slobodnog vremena partnera jest njihova kontrola nad vremenom (Hochschild, 2012: 9). Partneri sugovornica se u svoje slobodno vrijeme više bave onim stvarima s kojima bi se inače bavili, dok sugovornice većinu svog vremena posvećuju procesima koji zahtijevaju stalnu brigu kao što su čišćenje i kuhanje. Osim toga, partneri sugovornica se također više bave djecom u slobodno vrijeme, dok žene svoje slobodno vrijeme više provode brinući se o kući i kućanskim obavezama. U vezi s tim, sugovornice kod svojeg slobodnog vremena ipak trebaju uzeti u obzir potrebe djece, potrebe posla kao i redovito obavljanje kućanskih obaveza te su sukladno tome ograničene na manji izbor aktivnosti slobodnog vremena negoli svoji partneri.

6.2. Žene i majčinstvo

Vrhunac emancipacije žena na tržište rada doveo ih je u novonastalu situaciju gdje su žene započele svoj proces prilagođavanja na ulogu zaposlenih žena, a s time nanovo i na ulogu majke u smislu uskladbe posla s obiteljskim životom. Međutim, bez obzira na postojeće promjene kod samozapošljavanja žena i njihovog baratanja sa poslom i obitelji, majčinstvo je postalo institucionalizirani dio društva koji ima određena očekivanja o tome kako bi se jedna majka trebala ponašati i što bi trebala raditi kako bi dosegla ideal koji odgovara društvenim očekivanjima (Hochschild, 2012: 15).

Na pitanje o tome tko snosi najveću odgovornost o brizi za djecu, sugovornice jednako odgovaraju da se one kao i njihovi partneri o djeci brinu podjednako. S djecom često obavljaju aktivnosti kao što su igra ili šetnja u prirodi, pomoć oko domaćeg rada, zajednička putovanja ili izleti. Temeljne rutine kao što su stavljanje na spavanje, hranjenje i slično također obavljaju prilično podjednako, s tim da se oko ovih procesa majka više emocionalno brine negoli partner.

Pa iskrena da budem onako pola pola.. znači kod mene je više taj domaći rad, znači kad treba nešto sisti s njima, kad treba učiti, znači ja san ona zločesta ahaha a muž je ovako za igru, ali i po meni to je jednako važno jer treba s dicom kako ja kažem.. on je na primjer stroži od mene i tu ih više brani, ja san nekako blaža po tom pitanju (...) (Sara)

Pa stvarno mogu reć da smo podjednako jer kako sam ja više počela radit, on je stvarno više počeo brinut o tome i da ju otpelja da baka i deda budu s njom, otušira ju, stavi ju spavat, da joj jesti.. tako da stvarno kad ja imam posla, on tu , ako je on slobodan, on potpuno preuzme, ako je on zauzet, onda najčešće njegovi preuzmu i onda ide to tako (...) (Maja)

Pa šta ja znan, podiljeni smo tu.. jedan i drugi.. ja više brinen o tomu jesu jeli, jesu spavali, jesu ovo, jesu ono, a muž je više podiljen za onaj dio zabave s njima tako da nekako eto to bi stavila da je pola pola. (Ivana)

Ovdje je također zanimljivo istaknuti kako sugovornice definiraju brigu o djeci podjednaku dok su one više zadužene za one zadatke koji uključuju manje "zabave" kao što su pomoć oko škole, mijenjanje pelena, stavljanje na spavanje, hranjenje, kupnja odjeće i potrepština i slično, dok su njihovi partneri više zaduženi za onaj zabavni dio brige za djecu gdje spadaju šetnja, igra, gledanje tv-a i slično. Međutim, kako istraživanje otkriva, partneri su

bili iznimno uključeni o brizi za djecu dok su ona bila sasvim mala ili tek rođena. Na pitanje o tome tko je bio sve prisutan u brizi za djecu od njihovog rođenja, sugovornice jednoglasno odgovaraju kako je to bio njihov partner, kao i roditelji jedne ili druge strane.

Znači uz supruga, moja mama i svekrva, znači one su te koje su uskakale ono od malena, kad je bila najmanja i to su u biti osobe od povjerenja kojima ti možeš ostavit ono na čuvanje i to, a da se ne brineš šta je.. tako da su one dvi uz supruga, one dvi koje su bile najbliže. (Barbara)

Pa samo ja, dakle dok je muž na poslu, bile smo nas dvije same i onda jel, kad on dođe, nas troje.. njegova potpora je bila uvijek u svakoj fazi (...) (Zara)

On je bia s menom od početka. On je čak sve radia.. evo čak i moran ga pohvaliti, prvo kupanje kad je ono bilo mene strah, on je bia tu koji je reka evo ja ću ih okupati hahaha. (Sara)

Osim oba roditelja koji su stalno uključeni u brigu o djeci, kod sugovornica se također pojavljuje i takozvani „baka-djed-servis“. Kod većine sugovornica roditelji žive blizu ili čak u istom mjestu te često provode svoje vrijeme sa svojim unucima/unukama s obzirom kako su sugovornice i njihovi partneri zaposleni. Osim čuvanja djece po potrebi, bake su također često uključene i u obavljanje malog dijela kućanskih poslova kao što su, na primjer, kuhanje ručka, pospremanje kuće, pranje odjeće i slično. Sugovornice ističu kako im neplaćena pomoć majki/svekrvi puno znači te da uspiju obaviti sve obaveze koje inače ne bi uspjele obaviti bez pomoći baka.

Da.. da.. pomaže i njegova mama i moja mama.. uglavnom kad ja i on radimo, dica su ili kod jedne ili kod druge.. isto tako, kad radimo, one skuhanju i ručak i to po dogovoru ide, nazovemo dan prije ili jednu ili drugu i onda one (...) (Sara)

(...) dosta mi pomaže mama, ona recimo sa peglanjem dosta pomaže i svekrva mi dosta pomaže sa kuhanjem.. mislin ona je naviše za kuhanje, ona ono ne radi tako da ona nam je preuzela to i olakšala nam je na taj način. (Ivana)

Znaš šta, tu iman mamu, ona meni često dođe, meni često pomogne kad mene nema ili kad san ja negdi išla i onda je zovnen da nešto spremi jesti ili njima bar da nešto uzme kad se vrate iz škole tako da je ona isto meni tu ono blizu, tako da mi je to super.. ako mi on nešto ne može, onda mi može ona. (Gabrijela)

(...) odmor mi je recimo to kad se posvetimo vrtu ili odemo u prirodu ili eventualno kod roditelja jel, kod njezinih bake i djedova, onda su oni malo više zaduženi za kuhanje i ostalo, a mi malo uživamo i tako. (Zara)

S obzirom kako je majčinstvo postalo društveno institucionalizirano, društvena očekivanja u pogledu majčinske uloge i odgovornosti postala su veća, što znači da žene sve više i više odgovornosti uzimaju na sebe u smislu ispunjavanja istih očekivanja. Klasnić (2017: 32) navodi kako žene u prosjeku provode znatno više vremena negoli svoji partneri u brizi za djecu, čime se zapravo i stvaraju očekivanja o ulozi majke. Kao što je i istraživanje pokazalo, žene se češće bave sa hranjenjem djece, spavanjem, mijenjanjem pelena, uzimanjem bolovanja kad su djeca bolesna i slično, dok su aktivnosti šetnje i igre sa djetetom najpravnoopravnije podijeljena, iako u njima pretežito više sudjeluju žene. Osim kućanskih poslova, o kojima će biti kasnije riječ, obiteljski život isprepleten je aktivnostima koje su vremenski manje fleksibilne, što čini obiteljski život iznimno zahtjevnom sferom. Imajući to na umu, sugovornice svoj obiteljski život opisuju asocijacijama kompromisa, manjkom slobodnog vremena kao i ostavljanjem svojih vlastitih želja i planova u pozadini. Također ističu kako je obiteljski život u suštini prekrasan, ali iznimno izazovan i težak te da se ne cijeni dovoljno od strane društva.

Je, je, dosta ti je zahtjevan da.. dosta ti je zahtjevan zato šta .. puno toga se ti moraš odreći nekih stvari da bi ustvari.. moraš.. mislin da je zahtjevan, ne mislin u negativnom smislu nego u pozitivnon zato šta dosta te promini.. dosta je zahtjevan jer si ti zapravo s njima 24 sata na dan i onda moraš biti s njima zadovoljan, moraš činiti sebi da van bude lipo.. ako jedan nije zadovoljan, onda to neće funkcionirati. (Gabrijela)

Da hahaha mislim da je obiteljski život prekrasan, ali da je apsolutno izazovan i ne mogu komentirat tuđa iskustva, ali moje iskustvo je definitivno da je izazovan i zahtjevan hahaha. (Zara)

Paaa je, vjerojatno radi toga što se uvijek taj neki kompromis mora naći, možda neki dio od svojih želja stavi po strani, eto meni trenutno najviše to moje slobodno vrijeme je na strani. (Maja)

Da. I isto ka i svaki drugi posa, traži od tebe i odricanja i sve tako da, da, zahtjevan je. (Sara)

Samozaposlene sugovornice u istraživanju smatraju odgovornost o brizi za djecu zadaćom oba partnera i izražavaju kako smatraju da je briga o djeci među njima i partnerima

ravnopravno podijeljena. Iz njihove perspektive, partner je bio uz njih od početka rođenja djece te su sugovornice imale muževu potporu kroz cijelo vrijeme, kao i sada. Smatraju da su raspodjelom aktivnosti osigurale egalitaran doprinos ravnoteži obiteljskih odnosa. Međutim, uvidom u aktivnosti koje većina sugovornica provodi sa svojom djecom baziraju se najviše na esencijalnim, potrebnim rutinama kao što su hranjenje, stavljanje na spavanje, pomoć oko domaće zadaće, briga o djeci dok su bolesni i slično. Partneri sugovornica su većinom zaduženi za igru sa djecom, šetnju ili zajedničko gledanje televizijskih programa. Sukladno s time, sugovornice i dalje preuzimaju na sebe većinski dio odgovornosti brige za djecu, dok su njihovi partneri najviše aktivni u onim aktivnostima koja zahtijevaju zabavljanje djece (Hochschild, 2012: 10). Jedan koncept koji se također pojavljuje u aspektu brige za djecu jest baka-djed-servis. Sugovornice navode kako im veliku podršku u tome pružaju majka i svekrva, koje su uz partnera također bile prisutne od rođenja djece pa do danas. Njihova pomoć se najviše ističe u kuhanju, to jest pripremanju obroka za obitelj kada sugovornice rade, ali i u pomoći u obavljanju ponekih kućanskih poslova od kojih se ističu peglanje, pospremanje i pranje robe. Klasnić (2017: 34) u vezi pomoći od ženinih ili partnerovih roditelja ističe generacijski pomak u smislu da današnje zaposlene majke dobivaju puno više pomoći od svojih ili partnerovih roditelja negoli što su to prošle generacije imale na raspolaganju.

I u ovom diplomskom istraživanju se također da utvrditi kako gotovo svaka sugovornica raspolaže s pomoći mame ili svekrve i nema plaćenu pomoć čime se ipak daje do znanja kako sugovornice, uz pomoć partnera, mogu računati i na pomoć roditelja s obje strane u bilo kojim slučajevima. Međutim, usprkos širokoj pomoći koju dobivaju sa strane, samozaposlene majke obiteljski život smatraju izrazito zahtjevnim i izazovnim. Navode kako su se ostvarile kao majke i da uživaju u obitelji, no da to također zahtijeva i puno odricanja, kompromisa i stavljanje nekih vlastitih snova i planova u pozadinu. S obzirom kako upravljaju vlastitim biznisom, obavljaju drugu smjenu te snose većinu odgovornosti oko brige za djecu, sugovornice često pate od umora i manjka vremena za odmor. Iz ovih rezultata dalo bi se zaključiti kako se ipak ravnoteža obiteljskih odnosa kao i briga za djecu i dalje pretežito nalaze u domeni žena i njihove organizacije vremena.

6.3. Žene i druga smjena

Dva su aspekta svakodnevnog života koja su iznimno bitna za definiranje vlastitog identiteta pojedinaca: obitelj i posao. Kao dva najbitnija područja čovjekovog razvoja, ona također predstavljaju i vrstu samoautonomije, financijske stabilnosti, uspješnosti i ostvarenja vlastitih ciljeva i snova. Stoga ni ne čudi da se ova dva područja kod samozaposlenih majki obrtnica često znaju naći u međusobnom sukobu. Žene su u suštini obiteljski menadžeri (Hochschild, 2012: 15) upravo iz razloga što, uz partnera, pridonose materijalnim potrebama obitelji, ali i međusobnim skladnim odnosima, dok sa druge strane također obavljaju kućanske poslove te u tom procesu moraju raspodijeliti vrijeme potrebno za posvećivanje vlastitom biznisu i vrijeme potrebno za obavljanje druge smjene (Čudina-Obradović i Obradović, 2000: 795).

Zbog količine kućanskih obaveza, druga smjena za žene predstavlja dodatan izvor opterećenja koji sa sobom nosi posljedice poput manjka slobodnog vremena, umora i stresa, pri čemu se samozaposlene majke nerijetko nalaze u dvostrukom procijepu. Kao i muškarci, jednako su zaokupljene svojom radnom sferom gdje moraju biti potpuno prisutne budući da su one vlasnice objekta, dok s druge strane, kao žene, više su uključene u obiteljsku dinamiku gdje psihički i fizički ulažu više u održanje stabilnosti, što često može predstavljati izvor neravnopravnosti među bračnim supružnicima, a time i veći nivo nezadovoljstva kod žena. Imajući na umu dvostruko opterećenje samozaposlenih žena, istraživanjem se željelo utvrditi jesu li zaista žene te koje na sebe preuzimaju cjelokupnu količinu kućanskih poslova. Ono što je svaka sugovornica istaknula kod ovog pitanja su potpuno identična iskustva.

Pa ja, za kućanske poslove sam ja zadužena. (Maja)

U našoj obitelji san to ja.. suprug pomaže, onako kad može, a on je u principu više zadužen za dvorište i to, za održavanje, košnju trave i tako te stvari, ali nekad zaista, mislin moran reć, nekad zaista uskoči i onda usiše i onda šta ja znan.. ove neke stvari koje inače kao obavljan ja jel. (Barbara)

Ja hahaha. Polovinu toga vrimena kad san doma znači obavljan te kućanske poslove. (Sara)

Dvostruko uloga samozaposlenih žena zaista predstavlja dodatnu opterećenost žena, kako i na poslu, tako i u obitelji. S obzirom je kako je svaka sugovornica istaknula da je samo ona odgovorna za obavljanje kućanskih poslova, u njezinu dnevnu rutinu tako spadaju klasični kućanski poslovi poput pranja, čišćenja, pospremanja, kuhanja, usisavanja, pranja i sušenja odjeće. Svi ovi poslovi također se nazivaju i neodgovdivim kućanskim poslovima upravo jer ih

žena ne može ostaviti "za neki drugi dan" ili "kad bude imala vremena" te kao takvi poslovi raspolažu sa iznimno malo kontrole vremena i zahtijevaju svoje pravilno i redovito obavljanje (Topolčić, 2001: 773). Na pitanje o angažmanu partnera u obavljanju kućanskih poslova, utvrđeno je kako područje kućanskih poslova za koje je isključivo zadužen muškarac u obitelji spada pod takozvane odgodive kućanske poslove koji raspolažu sa više kontrole vremena te se mogu odgoditi za neke druge prilike. Drugim riječima, radi se o poslovima koji nisu žurni i mogu se odgađati više puta dok se ne nađe dovoljno vremena za njihovo obavljanje kao što su, na primjer, košnja trave, redovni servis auta, iznošenje smeća i slično.

Pa uglavnom on je oko te elektronike.. znači onda pomogne mi oko suđa i znači kupljenje robe. Dobro ako meni znači nekad kad stavin robu na pranje, onda je znade i rastriti tako da uglavnom eto tako te poslove.. one baš oko čišćenja čišćenja, tu san ja sto posto, to mu nije baš drago, ali eto te znači pranje suđa i roba.. tu će se.. tu će mi pomoći. (Sara)

A ako ga nešto pitam, će napraviti, al smo se nekako podijelili da on više za ove vanjske poslove, a ja sam za unutarnje poslove, znači spremanje drva, nošenje drva, košenje trave, farbanje, održavanje vrta, održavanje auta, mijenjanje guma, servis i tako.. a ja sam za kuhanje, pranje i čišćenje. (Maja)

A pa recimo on dosta preuzme dicu, znači zabavljanje njih, igranje s njima, ako triba ih okupati, dati im isti, znači više manje on obavi taj dia.. a što se kućanskih poslova tiče, usisa i robu stavi sušiti. (Ivana)

Upalit perilicu suđa hahaha ili mu ja namistin, on ti to pali te perilice.. to ti ja njemu objasnin.. i smeće. (Gabrijela)

Sudeći prema rezultatima istraživanja, sugovornice su jedine odgovorne za većinski dio kućanskih poslova među kojima se nalaze oni klasični kućanski poslovi poput čišćenja, usisavanja, kuhanja, pranja itd. Njihovi partneri se angažiraju jedino u onim vanjskim kućanskim poslovima poput košnje trave, brige oko auta, sitnih mehaničkih popravaka po kući i slično, dok se mali postotak partnera također angažira i u nekim kućanskim poslovima poput pranja suđa, usisavanja ili stavljanja odjeće na sušenje. Iz perspektive sugovornica, trenutna podjela rada koja je prisutna u njihovom domu naginje prema ravnopravnosti, iako se da primijetiti neravnopravnost oko podjele obavljanja kućanskih poslova. Iz svog iskustva, sugovornice smatraju kako su zadovoljne trenutnom podjelom te da vide pomak prema egalitarnosti rodnih uloga u obitelji.

Pa šta ja znan, možda bi čak rekla.. nije sad ono skroz skroz ravnopravno, ali nekako idemo tomu, nije sad.. nije ka prije kako je bilo da žena radi sve, a da jednostavno.. drukčije je sad to, nije sad da je žena doma i da preuzima sve kućanske poslove, ipak tu i muški na neki način, bez obzira tirali ih ili ne tirali, i oni na neki način priuzmu jedan dia tako da evo.. mislin da je možda čak neka podjela okej, moglo bi malo bolje, al ajmo reć da je okej. (Ivana)

90% je na meni, 10% na mužu hahaha.. on je većinom na poslu, on sad znači ide u 6, pola 6 ujutro i dolazi oko 6 doma navečer.. evo još uvijek nije došo doma.. tak da je praktički 90% na meni. (Ivanka)

Podijeljeno je zaista.. znači ima nekih poslova koje uglavnom obavljam ja, a koje uglavnom obavlja on i poslova koje se nadopunjujemo. Recimo ovo što je svakodnevno se treba pripremat za jest, ima neko prljavo suđe, to obavljamo paralelno ko kad stigne, dok recimo oko rublja se više brinem ja, a recimo ovo nešto što ne ulazi strogo u kućanske poslove, ali neka briga o autu, košnja i tako, to je uglavnom na njemu tako da dođe do neke ravnoteže.. njemu treba nešto za obuč, ja u tom trenutku ne mogu, on će si nešto opeglat, a recimo sad za dijete ja uzmem i opeglam sve stvari dok recimo uvijek je on taj koji pere auto, usisava auto, kosi i tako. (Zara)

Iz odgovora sugovornica vidljivo je kako je zapravo skoro cijelo područje kućanskih poslova isključivo na ženi. U prijevodu, ona je ta koja se konstatno brine za njihovo pravilno i redovno obavljanje, provodi i do 10 sati tjedno više samo u sferi kućanskih poslova, dok se partneri samozaposlenih žena ipak više usredotočuju na manje zahtjevne kućanske poslove poput pranja suđa ili pranja odjeće, dok su značajno više aktivniji u onim vanjskim kućanskim poslovima, koji su tradicionalno okarakterizirani kao „muški“ poslovi, gdje spadaju briga o dvorištu, briga o autu, briga o elektronici, iznošenje smeća i tako dalje. Iako iz perspektive sugovornica one smatraju kako je podjela rada ravnopravna, ipak se iz njihovih odgovora može naslutiti kako je zapravo podjela rada daleko od ravnopravne, iako se vide neki sitni pomaci u angažmanu partnera, no postojeća situacija je jednostavno prihvaćena od strane sugovornica u smislu njihove dvostruke opterećenosti u vlastitom biznisu i u obitelji. Sukladno tome, sugovornice su svjesne činjenice da su skoro svi kućanski poslovi u njihovoj nadležnosti, no zbog manjka vremena da potpuno udovolje zahtjevima obiteljske sfere, prihvaćaju i zadovoljne su sa onim malim dijelom doprinosa što ga pružaju njihovi partneri, bilo da je riječ o doprinosu u kućanskim poslovima ili pak u brizi za djecu. Povezanost ženske perspektive o ravnopravnosti

kod podjele rada također se može očitati i u odgovorima vezanima za njihovo mišljenje o mogućoj manjoj vrijednosti kućanskog rada naprema plaćenom radu.

Pa nije brate.. pa ima posla i po kući, ima se šta radit, samo što to kod nas nije plaćeno, toga nema. To se u nas ne cijeni. (Mina)

Hmmm... ovako, ja znan da drugi misle da je to manje vrijedno i da se tu stvara neka percepcija.. ja mislin da to nije fer.. mislin da bi to trebalo biti nekako izjednačeno jer to je posal kao posal samo šta opet ja to ne gledan sa strane te "aha, ja san sad usisala i ja san sad obavila neki posal" kako bi rekla, meni to nekako ide u svakodnevicu i ne razmišljaš uopće o tome na takav način.. ne znan šta bi rekla, znan da je ta percepcija znači kao za kućanice, aha oni kao ne rade ništa, stalno su doma i to je to, ali ovako kad radiš i to onda je nekako nije stvarno jednostavno uskladit sve to u jedno. (Barbara)

Je, je jer kućanski rad uopće nije cijenjen.. kažu ženama ti si doma, ti ništa ne radiš, a zapravo niko ne zna što se događa iza zatvorenih vrata.. prašina se uvijek skuplja, kod žene koja radi i koja ne radi.. tako da je stan uvijek zamazan. (Ivanka)

Nije manje vrijedan nego je nezahvalan, to će ti svako reći.. jer ti ka stojiš doma, nisi ništa radila, a ti svaki dan radiš po istom, a to se ništa ne vidi.. pospremiš, obrišeš, počistiš.. to je stvarno najnezahvalniji.. ja san rekla da je najteže ustvari bit doma.. (...) to je dosta nezahvalno, to ti je baš nezahvalno.. jer čovik mora bit dosta zadovoljan sa sobom i sebi ne prigovarati da bi bia doma i s tin se zadovoljia. (Gabrijela)

Iz odgovora sugovornica vidljivo je kako smatraju da je kućanski rad izrazito necijenjen i nezahvalan posao jer se sav onaj napor i manjak vremena za obavljanje istih ne vidi iza zatvorenih vrata. Sugovornice ističu također kako provedu više od 10 sati tjedno samo u obavljanju kućanskih poslova, s tim da i to vrijeme potrebno za kućanski rad usklađuju s onim vremenom za obavljanje poslovnih obaveza. Stoga je mali angažman partnera izrazito cijenjen kod samozaposlenih žena majki jer predstavlja vrstu olakšanja i nadoknade vremena koje mogu dodatno iskoristiti za obavljanje ostalih obaveza. Međutim, postavlja se pitanje zašto se danas kućanski rad smatra nezahvalnom i necijenjenom vrstom rada. Odgovor se može pronaći u ustanovljenim patrijarhalnim obrascima koji su imali za zadaću devaluirati ženski rad, a koji su pritom nastali iz privatne sfere (Galić, 2011: 27). Iako su se žene uspjele izboriti sa marginalizacijom svog rada i izaći na tržište rada, jaz između žena isključivo fokusiranih na karijeru, žena domaćica i onih žena, koje kao sugovornice, pokušavaju pronaći balans između

posla i obitelji značajno se proširio. Posebno kod samozaposlenih žena majki nailazi se na osjetljivu participaciju na tržištu rada budući da same vode vlastiti biznis, no u isto vrijeme se i suočavaju sa zahtjevima obiteljskog života gdje se kućanski rad ne cijeni od strane društva i društvenih institucija.

Prema rezultatima istraživanja, kućanski rad se može promatrati kao orodnjeni rad jer istovremeno služi kao dvosjekli mač samozaposlenim ženama. S jedne strane, druga smjena održava globalnu reprodukciju neegalitarnih odnosa između muškaraca i žena te podupire patrijarhalne temelje za buduće generacije, dok s druge strane odražava zahtjeve obiteljskog života s kojim se samozaposlene žene privatno susreću. Negativne posljedice obiteljskog rada koje se često javljaju kod žena mogu voditi do odustajanja od svojih snova, manjka vremena za obavljanje poslovnih obaveza, promjene posla kao i do rada pod većim stresom (Klasnić, 2017:46). Upravo zato trebalo bi se pribjegavati raznim politikama koje omogućuju, tj. olakšavaju ženama veći balans između poslovnih i obiteljskih obaveza. Bez razvojnih politika za promicanje veće egalitarnosti između rodova i rodnih uloga, rad žene ostaje i dalje u teškom položaju gdje se njezin rad u kući karakterizira kao nedovoljno vrijedan naspram plaćenog rada, čime status žena u društvu i na tržištu rada i dalje ostaje zapriječen tradicionalnim, patrijarhalnim praksama i rodnim ulogama.

6.4. Odnos s partnerom i samorefleksija žena

Dvostruka opterećenost samozaposlenih žena majki ovisi o mnogo faktora koji omogućuju, tj. olakšavaju ili otežavaju uskladbu posla sa obiteljskim obavezama. Jedan od tih faktora odnosi se i na dinamiku obiteljskih odnosa i odnos s partnerom. S obzirom kako su žene u kućanstvima odgovorne za dvije trećine kućanskih poslova, dok su njihovi partneri odgovorni samo za jednu trećinu poslova (Bartolac i Kamenov, 2013: 70), neravnopravnost u podjeli rada često prouzročava određene tenzije i nezadovoljstvo kod zaposlenih žena majki što dovodi do čestih konflikata među supružnicima. Na pitanje o doprinosu skladnim odnosima među supružnicima, sugovornice opisuju kako su većinom one te koje su češće pod stresom negoli svoji partneri upravo zbog manjka vremena za zahtjeve poslovnog i obiteljskog života. Navode kako imaju češće „kraći fitilj“ od svojih partnera, dok su partneri ipak nešto mirniji i suzdržaniji od svojih žena pa su često oni ti koji smiruju situaciju. Ono oko čega se ipak sve sugovornice

usklađuju jest da one zajedno sa svojim partnerom pridonose mirnijoj obiteljskoj atmosferi i skladnijim odnosima.

Pa tu je suprug, ja znan ovako planit dosta, dosta san impulzivna, a on je taj koji zna ono stat na balun i onako kroz neki razgovor umiri sve. (Barbara)

Pa ne znan.. mislin da oboje i smirujemo i oboje dižemo tenzije hahaha da smo jednaki dosta po tom pitanju tako da ono kad nešto nije kako treba, jedan i drugi smo onako eksplozivni, a kad je sve kako treba u nekoj harmoniji, onda i jedan i drugi držimo tu harmoniju.. nismo baš podiljeni na to da će jedan smirivati, a jedan neće.. možda ja više nekako uvik zahtjevan nešto, a on je taj koji u većini slučajeva muči pa ajmo reći da s tim svojim mučanjem nekako smiruje te tenzije. (Ivana)

Pa ja bi rekla da zajedno. Mislím da zajedno, ne bi sad mogla.. ja možda imam kraći fitilj pa onda on taj dio odradi, ja opet možda oko te neke atmosfere tako da zajedno, rekla bi. (Zara)

Kako je vidljivo iz odgovora sugovornica, one su te koje ipak više pate pod stresom i manjkom vremena negoli svoji partneri. Naime, kada se uzmu u obzir svakodnevne poslovne obaveze koje samozaposlena žena obavlja kao i svakodnevna druga smjena u kući, razumljivo je kako su sugovornice više pod stresom od svojih partnera. To se može objasniti činjenicom kako su žene više nezadovoljne u obiteljskim odnosima upravo zbog neravnopravne podjele rada (Bartolac i Kamenov, 2013: 82) s čime se također i češće nose sa stresom, umorom i drugim raznim posljedicama. Kako bi se bolje istražila pravednost i zadovoljstvo bračnim i obiteljskim odnosima, sugovornice se pitale i o raspodjeli utjecaja kod donošenja raznih odluka, od onih svakodnevnih poput nabavke namirnica i slično, do nekih većih odluka oko ulaganja u razne pokretne i nepokretne imovine. Ono što sugovornice ovdje najčešće ističu jest to da su većinom one odgovorne za svakodnevne odluke koje se nalaze u domeni kuće ili djece, dok su njihovi partneri češće odgovorni za veće odluke poput kupovanja auta ili kuće/stana. Sugovornice u suštini prihvaćaju ovakvu raspodjelu utjecaja, no ipak ističu kako bi se bolje i zadovoljnije osjećale kada bi raspodjela utjecaja bila više egalitarnija.

Pa on će prije odlučit bez da mene pita nešto (...) ja se u konačnici slažem s tim, ali nemamo takav odnos da moramo sve puno puta proći na taj način šta je možda meni to otprije iz moje obiteljske strane ostalo da tako.. a kod njega to sve podrazumijeva da ako smo kroz razgovor prošli i ako ja nisam rekla ništa protiv toga da je to gotova stvar tako

da se tu možda nekad ovaj ne sukobimo nego ja imam osjećaj da on mene niš ne pita, a u biti je on to zaključio iz tog nekog ne toliko obaveznog razgovora. (Maja)

Pa podiljeni smo.. u biti za ove sve dnevne stvari i tako to više su to moje odluke.. nema sad da ćemo ja i on razgovarati o tomu treba li detetu kupiti patike, ja oden, kupin i to je to.. isto tako sa spizon, računima i ne znan, tako to sa tim.. šta se tiče auta, motora ili tako nešto, pa to se većinom desi da on dođe doma i reče ženo kupia san motor ili ženo kupia san auto.. tako da nema baš nekih odluka šta se tu tiče ovaj.. nekad prokomentiramo, al evo većinom se obavi tako da svako svoje obavi ajmo reći. (Ivana)

(...) tako da tu uvek nekako da se nađemo na nekoj sredini, pretežno je to tako.. šta se tiče tog nekakvog kupovanja i to ono prehrana i to, to u principu on baš ne obavlja, više ja obavljan tako da tu nema velikih odluka i šta ja znan.. ali znači ovo šta je bitno kao, što se tiče tih velikih odluka, to ono uvek stanemo i razgovaramo, plus i minus i onda se obično sve na pola pronađemo. (Barbara)

Vidljivo je, bez obzira koliko one smatrale raspodjelu utjecaja egalitarnom, ipak su sugovornice više aktivnije u onim svakodnevnim donošenjima odluka poput nabavke namirnica, plaćanja računa i slično, dok su njihovi partneri aktivniji kod većih odluka ili ulaganja. Ipak, ovakvu raspodjelu utjecaja sugovornice prihvataju i ne žele je mijenjati jer ne znaju kako bi stvari inače funkcionirale da je raspodjela utjecaja egalitarna. Mogući razlog prihvatanja neegalitarnosti u donošenju odluka jest činjenica da se žene češće osjećaju zakinite od svojih partnera (Bartolac i Kamenov, 2013: 83). Naime, kako je kroz istraživanje pokazano, druga smjena je zaista jedno područje za koje je žena skoro pa u potpunosti odgovorna te osim kućanskih poslova, žena također vodi i sama svoj poslovni obrt koji zahtijeva njezinu prisutnost kako bi sami posao uopće mogao napredovati i širiti se. Žene se češće osjećaju kao da se odriču nekog dijela svog identiteta, interesa i slobodnog vremena kako bi se u potpunosti posvetile obitelji i poslu pa je i veća mogućnost da zaposlene majke drugačije doživljavaju pravednost i zadovoljstvo u braku.

Jedan faktor koji se također pokazao značajnim kod percepcije zadovoljstva samozaposlenih žena majki jest i kvalitetno provođenje vremena s partnerom. Sugovornice kod ovog dijela intervjua ističu kako provode značajno manje vremena s partnerom otkad imaju djecu i otkad žene imaju svoj vlastiti obrt. Od mnoštva obaveza koje ih čekaju na poslu i u kući, sugovornice jednostavno ne stižu provoditi vrijeme sa partnerom, čime i tenzije među njima postaju veće i učestalije. Odnos s partnerom smatraju zadovoljavajućim, iako ističu kako bi više

slobodnog vremena sa partnerom kao i redovna komunikacija značajno doprinijelo poboljšanju odnosa. Ovdje je zanimljivo istaknuti kako se kod provođenja vremena s partnerom pojavljuju dvije različite grupe sugovornica. Naime, jedan dio sugovornica sa manjom djecom češće ističe manjak kvalitetnog, zajedničkog provedenog vremena kao i tenzije i nesporazume sa partnerom, dok drugi dio sugovornica sa većom djecom provodi puno više vremena sa partnerom te su i samim time zadovoljnije i ispunjenije u svom braku. Iz ovih rezultata moglo bi se utvrditi kako je dob djece ipak značajan faktor za kvalitetu odnosa sa partnerom, a time i za stupanj zadovoljstva samozaposlenih žena.

Evo sad da budem iskrena, sad smo u prošlu nedilju dicu ostavili kod babe i uglavnom to bude ili se vozimo u autu ili tako negdi idemo na piknik, na neku šetnju, imamo mali brodić pa ili vožnju brodom.. eto tako.. to je uglavnom vrime koje provodimo vani. (...) Pa sviđa mi se i zadovoljna sam sa tim kako provodimo.. u biti zadovoljni smo i jedan i drugi tako da sam onda i s te strane zadovoljna i ja. (Sara)

(...) bar bi pogledali neki film zajedno ili tako nekako, doma bi proveli to vrime skupa, a sad evo iskreno jako ritko uvatimo vrime da budemo baš jedan s drugin solo. (...) Moga bi biti bolji pa eto recimo baš to, to provođenje vremena, razumijevanje nekad za taj moj posao koji traje toliko jer njemu to nekad užasno smeta, a možda moje razumijevanje za to što on ne zna.. malo češće izađe vani pa eto to su možda sad te neke tenzije koje trenutno su nam onako aktualne. (Ivana)

Mi smo ti nonstop skupa hahaha je je, mi smo ti dosta skupa.. pogotovo sad kako je ova korona pa smo se uselili u novu kuću, dosta smo ti skupa, dosta skupa i izlazimo kad možemo i sad kako nam dica treniraju nogomet i veslanje, onda uvijek idemo na ta natjecanja kad imaju.. tako da ti dosta se družimo. Zimi uvijek obavezno idemo 10 dana na Plitvice, idemo na snig.. ali dosta vrime provodimo skupa. (Gabrijela)

Pa zadovoljna sam, mislim tako je.. ne možemo više odvojiti vremena, ali kažem zadovoljavajuće je.. može biti bolje u svakom slučaju, ali je zadovoljavajuće. (Ivanka)

Osim što odnos s partnerom ima značajnu ulogu kod općeg zadovoljstva kod samozaposlenih žena majki, bitno je preispitati i osobnu refleksiju kod žena, to jest samosvjesnost o vlastitom identitetu. S obzirom kako se zaposlene žene danas nalaze u procijepu između obiteljskog i poslovnog svijeta, nepojmljivo je koliko negativnih posljedica obiteljski život može imati na ženinu karijeru. Među mnogim posljedicama koje se i u ovom

radu spominju, najčešće su ipak manjak slobodnog vremena, manjak odmora, stres i umor, tenzije u obiteljskim odnosima i slično. Kao što i Klasnić (2017: 47) navodi, ove posljedice mogu imati značajne loše ishode na ženini poslovni život gdje se često događaju slučajevi da žene moraju usporiti svoje napredovanje u poslu i potpuno se usredotočiti na obitelj ili pak mijenjati profesiju za neku drugu koja bi više odgovarala usklađenju sa obiteljskim tempom. Zanimljivo je za istaknuti kako svaka posljedica po ženini poslovni život potječe od zajedničkog prediktora, a to je briga o djeci (Klasnić, 2017: 47). Kako se po istraživanju pokazuje, i dalje je u obiteljskoj dinamici prisutna nadmoć muškaraca, pa tako i u aspektu brige o djeci.

Naime, nedovoljno sudjelovanje partnera u brizi za djecu može dovesti do manjka vremena i zasićenosti, time i do značajno usporenog napretka u poslovnom svijetu žena, čime se žene također dovodi i do preispitivanja svojih želja i snova, profesije i sličnog. Na pitanja o vlastitoj samorefleksiji, samozaposlene žene majke pouzdano odgovaraju kako su se ostvarile i kao majke i kao žene u poslovnom smislu. Više su usredotočene na svoju obitelj negoli na posao i na samu sebe, iako vrlo veliku važnost za samoostvarenje pridaju vlastitom poslu, ali i slobodnom vremenu koje iskoriste za same sebe. Osim što navode vlastito slobodno vrijeme kao bitan aspekt svoga identiteta kao žene i kao majke, navode da je ono ipak manjkavo s obzirom na različite poslovne obaveze, ali i obiteljske obaveze i brigu o djeci.

Također je bitno za primijetiti kako se sugovornicama život značajno promijenio nakon dolaska djece čime su one morale žrtvovati neki dio sebe kako bi uspjele ugoditi zahtjevima obiteljskog života, no isto tako, ističu da su vrlo usredotočene na obitelj pa čak i ono malo slobodnog vremena što ga iskoriste na svoj način, nije isto bez djece i partnera. Time bi se dalo zaključiti kako obitelj kod samozaposlenih žena, također fokusiranih na vlastiti posao i napredak, igra značajnu ulogu jer im obitelj predstavlja sigurnu luku gdje se uvijek mogu povući nakon napornog dana na poslu i opustiti u blizini svojih najmilijih.

Hmm.. pa i da, da.. (...) ja san nekako izabrala u svemu tome.. sredinu.. znači možda čak i više san prevagnula na obitelj.. da, jer kako ja kažem, ne živim da bi radila nego radim da bi živila. Dosta mi je važno oboje, da da, ali obitelj mi je ipak važnija nego sama karijera. (Sara)

(...) ja sam zadovoljna i dan danas, znači ja bez problema odem na kavu sama, čak mi je nekad draže nego otići s nekim ako uhvatim tih nekih 15, 20 minuta dok idem nju pokupiti ili nešto.. znači to vrijeme meni je bitno i volim bit sama i uvijek mi treba neki dio te samoće bez ikoga. (Maja)

Pa zapravo mislim da dolaskom obitelji i zapošljavanjem jesam izgubila jedan dio sebe.. dobila sam neke druge dijelove.. e sad, možda je to sve neki proces našeg rasta jel pa evo.. na neki način mislim i da je ovo i privremena situacija jer je dijete još relativno malo i posao je u svome nekom nastanku tako da vjerujem da će s vremenom ipak neke stvari sjest na svoje mjesto pa ću ja opet imat malo više vremena za sebe. (Zara)

Pa mogu ti reći da nema tih nekih stvari.. ja i on mogu reći da smo totalno ostvarivi ljudi šta se toga tiče.. ja san kroz tu agenciju se totalno ostvarila i poslovno i kao majka.. (...) (Gabrijela)

Sugovornice naposljetku ističu kako su se zaista ostvarile kao poslovne osobe kroz svoj obrt, ali i kao majke u brizi za svoju djecu. Usklađenje posla s obiteljskim obavezama im predstavlja veliki izazov, no upravo kroz taj izazov više cijene ono što imaju, tj. ono što su svojim trudom ostvarile. Ono što zapravo svaka sugovornica ističe jest manjak slobodnog vremena i manjak vremena za samu sebe. Naime, otkad upravljaju vlastitim obrtom, a još i dodatno obavljaju drugu smjenu nakon plaćenog rada, ne ostaje im previše vremena da se opuste ili da se posvete nekim svojim hobijima, već svo svoje vrijeme strukturiraju isključivo prema obiteljskim obavezama, pa tek onda i prema poslovnim obavezama.

Iz navedenih rezultata dalo bi se zaključiti kako se samozaposlene žene majke ipak ne odlučuju svojevolumno na usklađenje poslovnih i obiteljskih obaveza, već iz razloga što im samozaposlenje predstavlja jedini način istog usklađenja kako bi se istovremeno ostvarile i kao poslovne žene, vlasnice obrta, ali i kao majke. Posjedovanje vlastitog obrta im pruža mogućnost strukturiranja radnog vremena prema vlastitim prioritetima i željama, s tim da sve sugovornice svoje radno vrijeme orijentiraju isključivo prema obiteljskim obavezama. Sukladno s tim, sugovornice u suštini zaista jesu žene koje su se odlučile u neko dano vrijeme posvetiti stvaranju vlastitog biznisa, no uzimajući u obzir kako su istovremeno i supruge i majke, obitelj im je ipak na prvom mjestu te predstavlja mjesto gdje se, čak i uz manjak slobodnog vremena, mogu odmoriti.

6.5. Zaključna razmatranja

Uvidom u rezultate istraživanja, zaključuje se kako se samozaposlene žene zaista nalaze u dvostrukom procijepu između obiteljskog života i poslovnih obaveza. Dvostruko opterećenje s

kojim se svakodnevno susreću čini uskladbu posla sa obitelji znatno težom nego što su prvotno očekivale. Naime, s jedne strane su i dalje pod velikim utjecajem patrijahalnih obrazaca koji ih vode prema idealnoj ulozi majke i supruge, koja svo svoje slobodno vrijeme orijentira prema obiteljskim obavezama, dok s druge strane vode vlastiti biznis u kojem moraju biti svakodnevno prisutne kako bi posao uopće napredovao.

Što se tiče plaćenog rada, sugovornice ističu kako im je posao zaista bitna stavka u definiranju vlastitog identiteta te da im on predstavlja jednu vrstu samoostvarenja i osjećaju se više korisnije i općenito zadovoljnije. Kao najvažniji aspekt u usklađenju posla s obiteljskim obavezama navode organizaciju i podjelu vremenu kao ključnu stavku kako bi mogle udovoljiti zahtjevima obiteljskog i poslovnog života. No čak i tada, kada svoje radno vrijeme strukturiraju isključivo prema obiteljskim potrebama, ne preostaje im puno slobodnog vremena ili pak vremena za samu sebe. Značajan faktor u količini slobodnog vremena odnosi se i na dob djece, pa tako sugovornice sa starijom djecom imaju i malo više slobodnog vremena koje iskoriste za odlazak na kavu sa prijateljicama ili u teretanu s obzirom kako starija djeca nemaju toliko velike potrebe za stalnim majčinim prisustvom kao manja djeca. Također, partneri sugovornica raspolažu sa značajno više vremena s obzirom da minimalno sudjeluju u drugoj smjeni te su slobodni svoje vrijeme strukturirati prema vlastitim potrebama.

Što se tiče podjele rada kod sugovornica, ističu kako su pretežito one jedine odgovorne za obavljanje kućanskih poslova. Nakon odrađenog radnog vremena na poslu, najčešće provode ostatak dana u obavljanju kućanskih poslova koje im i dnevno oduzima od jednog pa do četiri, pet sati. U kućanske poslove koji se nalaze na dnevnoj listi pripadaju oni uobičajeni kućanski poslovi poput pranja, kuhanja, usisavanja i kupnje namirnica. S obzirom kako sugovornice svoje vrijeme organiziraju tako da stignu udovoljiti zahtjevima obaju sfera, kućanskoj i poslovnoj, zaključuje se kako se o domeni kućanskih poslova za koje je žena zadužena radi o poslovima s manjom kontrolom vremena, što bi značilo da se ti isti poslovi trebaju pravilno i redovno obavljati te nisu prigodni za odgađanje.

Domena kućanskih poslova u kojoj pretežito muškarci dominiraju su oni tipični „muški“ poslovi poput iznošenja smeća, brige o autu i elektronskim produktima, briga o travnjaku kao i razni popravci po kući. Sugovornice također ističu kako su partneri redovito aktivni i u pranju suđa te paljenju mašina za rublje, čiji se opis poslova svrstava pod one poslove koji su u domeni žena. Uzimajući u obzir minimalnu pomoć u kućanstvu koju dobivaju od partnera, sugovornice smatraju kako je kućanski rad dosta nezahvalan i necijenjen u društvu. I dalje pod utjecajem

tradicionalnih rodni uloga, druga smjena se ne cijeni dovoljno kao i plaćeni rad upravo zbog činjenice da se danas i dalje podrazumijeva isključivo kao zadaća žena, to jest procesi za koje je samo žena zadužena.

Ipak, dio obiteljskog života u kojem se vidi pomak u angažmanu muškaraca jest briga za djecu. Sugovornice ovdje navode kako su one, kao i partneri, podjednako zaduženi o brizi i igri sa djecom. Dok se kod majki nailazi više na neke aktivnosti poput pisanja domaće zadaće, igre, stavljanja na spavanje i hranjenje, kod partnera dominira pretežno onaj dio sa igrom sa djecom. No, kako saznajemo u istraživanju, partneri su bili ti koji su bili uz svoju ženu i dijete od rođenja djeteta te su se podjednako brinuli o njima kao što i danas sudjeluju u raznim aktivnostima. Zajednička igra djeteta i oca ipak donosi neke značajne prednosti ženama. One u tom periodu uspijevaju obaviti sve što trebaju, poslovno i obiteljski, pa samim time im i ostaje više vremena koje mogu dodatno iskoristiti za druge obaveze. Stoga, ovaj dio obiteljskog života samozaposlene žene majke smatraju izuzetno ravnopravnim i jednako raspoređenim.

Ono što sugovornice također otkrivaju jesu i stalni izazovi s kojima se susreću u obiteljskom životu. Navode kako je obiteljski život zaista prekrasan, no i izrazito zahtjevan. Svoje želje i planove morale su prilikom osnivanja obitelji ostaviti u pozadini, u braku su se morale priviknuti na kompromise kao i na manjak slobodnog vremena, što je kod žena ostavilo utisak gubitka njima vrlo značajne slobode.

Usprkos svim izazovima s kojima se susreću u obiteljskom i poslovnom životu, sugovornice smatraju kako su potpuno ostvarene i kao poslovne žene i kao majke. Ističu kako su ipak više posvećene obitelji nego poslu usprkos manjku slobodnog vremena kojeg smatraju izrazito važnim za odmor. Iako dvostruko opterećenje samozaposlenih žena majki može biti iznimno stresno, sugovornice su se upravo iz toga razloga odlučile na otvaranje vlastitog biznisa kako bi mogle strukturirati radno vrijeme kao i radnu dinamiku prema svojim preferencijama koja se poglavito baziraju na obitelji i djeci. Sugovornice su samozaposlenost vidjele kao jedini način gdje se mogu ostvariti poslovno, a da im posao ne pati od utjecaja obiteljskog života te su stoga prisiljene usklađivati obiteljski život sa poslovnim obavezama kako bi i jednim i drugim zahtjevima uspjele potpuno udovoljiti.

Unatoč ženinoj prilagodbi zahtjevima obiteljskog i poslovnog života, i dalje se u sferi kućanskih poslova susreću sa neravnopravnošću. Stoga je prikladno za zaključiti kako tradicionalne rodne uloge i prakse i dalje imaju veliki utjecaj na obiteljsku sferu samozaposlenih žena kao i na obiteljske odnose i dinamiku. Upravo iz neegalitarnosti kod podjele rada šire se

temelji za marginalizaciju ženskog rada na tržištu rada, čime su žene prisiljene pribjegavati alternativnim načinima zaposlenja kako bi uspjele usklađivati obitelj sa poslom na svoj vlastiti način, a pritom se ujedno i ostvariti u obje životne sfere.

7. Zaključak

U ovom istraživanju glavni fokus bio je utvrditi iskustva samozaposlenih žena majki u usklađivanju poslovnih sa obiteljskih obavezama kao i svakodnevne izazove s kojima se samozaposlene žene majke susreću. Sa pretpostavkom kako se obiteljski i poslovni život svakodnevno isprepliću u svojim zahtjevima, u središtu interesa također je bilo od velike važnosti i ustvrditi fenomen dvostrukog opterećenja, to jest druge smjene. U svezi s tim, podjela rada u obiteljskom životu je činila bitan dio istraživanja prema čijim se rezultatima željelo empirijski dokazati nastanak tradicionalnih rodnih uloga iz obiteljske sfere koje su se potom postupno prenijele i na društveni život kao i na tržište rada.

Analizom rezultata istraživanja moguće je zaključiti kako se samozaposlene žene majke doista nalaze u dvostrukom procijepu između obiteljskog svijeta i poslovnih obaveza. S jedne strane, društvena očekivanja zahtijevaju od njih da se ponašaju prema idealnoj ulozi majke i supruge gdje su u potpunosti posvećene održanju obiteljskih odnosa, dok se s druge strane vode porivom i motivacijom koju im pruža samozaposlenost kako bi se uspjele ostvariti u svom poslu iz snova. Istovremena ambivalentnost u suočavanju između tradicionalnih i modernih rodnih uloga vrši negativan utjecaj na sukob rada sa obitelji pri čemu žene majke istovremeno pokušavaju udovoljiti zahtjevima obaju područja. Svoje slobodno vrijeme (ako ga i imaju) većinom koriste za obavljanje kućanskih poslova nakon plaćenog rada ili pak za obavljanje preostalih poslovnih obaveza. Kako bi se dokazala pretpostavka o postojećoj neegalitarnosti u obiteljskim odnosima, posebna pozornost u istraživanju pripala je i sferi kućanskih poslova, to jest drugoj smjeni. Nažalost, kako istraživanje pokazuje, podaci i dalje ne govore u prilog rodne ravnopravnosti oko podjele rada. Naime, pokazuje se kako većinu kućanskih poslova i dalje obavljaju isključivo žene, dok njihovi muževi pokazuju minimalni angažman te su pretežito aktivniji u „tipičnim muškim“ kućanskim poslovima. Jedino područje obiteljskih odnosa gdje se vide mali pomaci u aktivnosti muževa jest briga za djecu. Naime, osim što su aktivni u igri sa djecom, kroz razgovore sa sugovornicama pokazuje se kako su muškarci izrazito uključeni u odgoj svoje djece, uzimajući u obzir da su oni bili ti koji su, osim majki, od rođenja djeteta

aktivni u tome. S obzirom kako se tradicionalne uloge najčešće perpetuiraju u obiteljskim odnosima, zanimljivo je za istaknuti tvrdnje sugovornica o necijenjenom kućanskom radu. Naime, analizom podataka dobivenih u istraživanju dokazuje se kako se kućanski rad i dalje ne cijeni kao obavljanje plaćenog rada, već se podrazumijeva kao rad kojeg najčešće obavljaju samo žene. Samim time, zaključuje se kako je *zaostala revolucija* uistinu zaostala – u obiteljskim odnosima, a ponajprije u podjeli rada nailazi se na konstantnu reprodukciju tradicionalnih rodni uloga, pri čemu se kućanski rad i dalje ne cijeni kao plaćeni rad, već se samom činjenicom što je „ženski rad“ marginalizira i orodnjava.

Nakon provedenog istraživanja i analize cjelokupnih podataka može se ustanoviti kako se samozaposlene žene majke, unatoč dominaciji na globalnom tržištu rada, i dalje susreću sa tradicionalnim ograničenjima u obiteljskim odnosima. Društvena očekivanja i dalje valoriziraju ulogu žene kao majke i kućanice, ali ne i kao poslovne žene pri čemu se kućanski rad, kao i onaj plaćeni rad, izrazito marginaliziraju od strane društva i društvenih institucija. Dokaz se nalazi u manjku plaćenih roditeljskih dopusta za muškarce, fleksibilnijih radnih sati za žene sa djecom kao i ponuda vrtića/jaslica za žene koje se, uz obitelj, odlučuju fokusirati i na posao, što naposljetku usklađivanje posla sa obitelji čini izrazito izazovnim za žene. Iako rezultati ovog istraživanja govore u prilog postojanja određenih generacijskih pomaka u obiteljskim odnosima, oni su relativno ograničeni samo na brigu o djeci. Žene su i dalje jedine odgovorne za obavljanje druge smjene, što daje do znanja da je rodna ravnopravnost nešto čemu cijelo društvo treba težiti. Smanjivanje rodne diskriminacije u obiteljskim odnosima značajno bi olakšalo usklađivanje posla sa obitelji samozaposlenim ženama majkama, ali i omogućilo da se *zaostala revolucija* u obiteljima napokon pokrene prema naprijed. Na kraju valja naglasiti kako se rezultati ovog istraživanja odnose isključivo na reprezentativni uzorak samozaposlenih žena i njihovih iskustava. Za buduća istraživanja se preporučuje i dalje pratiti rodnu ravnopravnost u obiteljima koja će uključivati osobna iskustva žena kao i muškaraca, kako bi se dobila jasnija slika o napretku (ili pak nazadovanju) razvoja egalitarnosti u hrvatskim obiteljima.

8. Prilozi

8.1. Popis sugovornica

U svrhu poštovanja anonimnosti sugovornica, korišteni su sljedeći pseudonimi umjesto pravih imena u istraživanju kao i sljedeće informacije o sugovornicama relevantne za fokus istraživanja:

Barbara: 40 godina, 1 dijete (8), obrt cvjećara i pogrebno poduzeće, suprug načelnik općine

Maja: 35 godina, 1 dijete (3), obrt za fizioterapiju, suprug viši fizioterapeut

Mina: 37 godina, 2 djece (8 i 9), obrt fast-food, suprug vozač

Zara: 34 godine, 1 dijete (4), obrt za lekturu, korekturu i pomoć u učenju, suprug programer

Gabrijela: 38 godina, 2 djece (7 i 9), obrt turistička agencija, suprug skiper u charteru

Ivanka: 41 godina, 2 djece (2 i 6), obrt za knjigovodstvo, suprug građevinar

Sara: 35 godina, 2 djece (7 i 9), obrt frizerski salon, suprug vozač

Ivana: 36 godina, 2 djece (4 i 8), obrt kozmetički salon, suprug vozač/komunalni zaposlenik

8.2. Kodna tablica

POSLOVNA SFERA I SLOBODNO VRIJEME	RAZLOZI RADA	<ul style="list-style-type: none"> - samostalnost - sama svoj šef - ekonomska samostalnost - korisnost - osobno zadovoljstvo
	POSAO VS. OBITELJ	<ul style="list-style-type: none"> - obitelj na prvom mjestu - posao – važan dio identiteta - organizacija i raspodjela vremena - manjak vremena - stres, umor, zasićenost
	ORGANIZACIJA SLOBODNOG VREMENA	<ul style="list-style-type: none"> - slobodno vrijeme – obiteljsko vrijeme - razni hobiji (šetnja, izleti, teretana) - nakon obavljanja svih obaveza - kod muževa više slobodnog vremena
MAJČINSTVO I BRIGA ZA DJECU	ULOGA MAJKE	<ul style="list-style-type: none"> - od početka rođenja djece - hranjenje, spavanje, tuširanje - pomoć za školu - igra, šetnja
	ULOGA OCA	<ul style="list-style-type: none"> - od početka rođenja djece - podjednaka briga o djeci kao i kod majki - igra, šetnja, gledanje tv-a - vožnja na razne aktivnosti

	BAKA-DJED-SERVIS	<ul style="list-style-type: none"> - manjak vremena kod roditelja - mama i svekrva od početka rođenja djece uključena - kuhanje ručka, čuvanje djece
	IZAZOVI OBITELJSKOG ŽIVOTA	<ul style="list-style-type: none"> - kompromis - manjak slobodnog vremena - puno odricanja - osobne želje i planovi u pozadini - stres - umor - prekrasan, ali zahtjevan
PODJELA RADA I KUĆANSKI POSLOVI	ULOGA ŽENE	<ul style="list-style-type: none"> - zadužena za obavljanje kućanskih poslova - obujam vremena od 1 sata do 4,5 sati dnevno - kuhanje, pranje, čišćenje, kupnja namirnica
	ANGAŽMAN MUŽA	<ul style="list-style-type: none"> - angažiran u odgodivim (vanjskim) kućanskim poslovima (smeće, travnjak, auto) - pranje suđa, usisavanje, paljenje perilice, stavljanje odjeće na sušenje

	RAVNOPRAVNOST U PODJELI RADA	<ul style="list-style-type: none"> - „okej je“ - ide prema ravnopravnosti - iz perspektive istraživačice, i dalje prevladava neravnopravnost
	KUĆANSKI POSLOVI VS. POSLO	<ul style="list-style-type: none"> - kućanski poslovi oduzimaju par sati dnevno - konstantno usklađivanje sa radnim vremenom - kućanski rad je nezahvalan - ne cijeni se kao plaćeni rad
ODNOS S PARTNEROM I SAMOREFLEKSIJA	DOPRINOS SKLADNIM ODNOSIMA	<ul style="list-style-type: none"> - žene više pod stresom („kratak fitilj“) - muševci češće šute i smiruju situaciju - otprilike oboje pridonose skladnim odnosima
	EGALITARNOST U RASPODJELI UTJECAJA	<ul style="list-style-type: none"> - u principu nije egalitarno - svakodnevne odluke donosi žena - veće odluke češće u domeni muškaraca - asocijacija na egalitarnost – moglo bi biti pravednije

	<p style="text-align: center;">ZAJEDNIČKO PROVOĐENJE VREMENA</p>	<ul style="list-style-type: none"> - značajno manje vremena zbog obaveza i djece - odnos sa partnerom zadovoljavajući - mali postotak sugovornica doista dosta vremena provodi sa partnerom - češće tenzije zbog nedostatka vremena
	<p style="text-align: center;">REFLEKSIJA O SEBI KAO ŽENI</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ostvarene kao poslovne žene i kao majke - vrijeme za samu sebe iznimno važno, no manjkavo - kada i imaju vrijeme za sebe, dosadno bez obitelji - više posvećene obitelji nego sebi i poslu

8.3. Protokol za intervju

1. Pitanja vezana za organizaciju poslovne sfere i slobodnog vremena:

- Zašto radiš? (ekonomski ili privatni razlozi?)
- Zašto si izabrala baš taj posao? Jesi li zadovoljna u tom poslu?
- Koju važnost imaju karijera i obitelj za tebe?

- Koliko ti vremena oduzima posao? Nosiš li posao ikada kući?
- Kako usklađuješ (odvajaš) obiteljski svijet od onog poslovnog?
- Kako se snalaziš u koordinaciji posla i kućanskih obaveza? Kako bi procijenila svoje usklađivanje posla sa obiteljskim i kućanskim obavezama?

- Imaš li slobodnog vremena? (Ako da, kako ga najčešće provodiš? Ako ne, koje obaveze ti oduzimaju najviše tvog slobodnog vremena?)
 - Koliko slobodnog vremena ima tvoj partner/suprug na raspolaganju? Kako on provodi svoje slobodno vrijeme?
- Kada bi imala više slobodnog vremena, za kakve aktivnosti bi ga točno iskoristila?
- Je li ti potreban odmor od poslovnih i kućanskih obaveza? Kada se najčešće odmaraš?
- Jesi li često pod stresom? Što ti najčešće stvara stres u životu?

2. Pitanja vezana za podjelu rada i kućanske obaveze:

- Kako izgleda jedan tvoj tipičan dan? (posao, druga smjena, djeca)
- Koji se sve kućanski poslovi obavljaju u tvome domu?
- Tko je najčešće odgovoran za njihovo obavljanje?
- Koliko vremena ti obavljanje kućanskih poslova oduzme?
- Kako bi procijenila podjelu rada u tvome domu? Tko najviše pridonosi u tom procesu?
- Tko ti pomaže u obavljanju kućanskih poslova?
- Koliko vremena tvoj suprug prosječno provede u obavljanju kućanskih obaveza?
- Pomažu li ti djeca u obavljanju kućanskih poslova? Ako ne, učiš li ih o tome?
- Kada si bolesna, tko se brine za održavanje kućnog reda i obavljanje kućanskih obaveza?

- Kako koordiniraš obavljanje neodgovornih kućanskih poslova sa poslovnim obavezama?
- Smatraš li da je kućanski rad manje vrijedan od plaćenog rada?

3. Pitanja vezana za majčinstvo i brigu za djecu:

- Tko je po tebi najviše odgovoran za brigu o djeci?
- Koje su po tebi majčinske, a koje očinske obaveze?
- Koliko vremena dnevno provodiš sa svojom djecom?
- Što najčešće radiš sa djecom kada si s njima?
- Brine li se tvoj partner o djeci? (Pomaže li ti suprug u brizi oko djece?) Koje su njegove obaveze, u kojim slučajevima i situacijama?
- Što tvoj suprug najčešće radi s djecom kada provodi vrijeme s njima?
- Koliko tvoj partner otprilike provodi vremena u brizi za djecu i u kućanskim poslovima u odnosu na tebe?
- Ima li još netko tko ti pomaže u brizi oko djece, kada radiš ili kada si bolesna?
- Tko je, uz tebe, bio od rođenja djece uključen u brigu o njima?
- Smatraš li da je obiteljski život zahtjevan? Prelijevaju li se obiteljske obaveze sa tvojim poslovnim obavezama? Kako se suočavaš sa tim situacijama?
- Smatraš li pravednom tu situaciju?

4. Pitanja vezana za odnos s partnerom:

- Tko otprilike najviše pridonosi skladnim odnosima u obitelji (emocionalno, psihički)? Tko se brine da obiteljska atmosfera uvijek bude ugodna i bez velikih tenzija?
- Razlikuje li se tvoje i partnerovo donošenje odluka u braku (vezano za djecu, kupnju namirnica, kupnju pokretne ili nepokretne imovine, preuređenje)?
- Smatraš li da je vaša trenutna raspodjela utjecaja i donošenja odluka pravedna? Jesi li ti tom podjelom zadovoljna?

- Kako se tvoje obavljanje poslovnih i kućanskih obaveza odražavaju na tvoj odnos sa partnerom?
- Provodite li vas dvoje vrijeme zajedno? (Što najčešće radite? Kada imate vremena za sebe kao par? Koje vam se prepreke postavljaju na tom putu?)
- Kakvim smatraš tvoj trenutni odnos sa partnerom? Smatraš li da bi mogao biti bolji u nekim segmentima?

5. Završna pitanja

- Postoje li neke tvoje želje ili planovi koje nisi uspjela ostvariti zbog obiteljske i poslovne sfere?
- Koliko ti je važno vrijeme za samu sebe?
- Smatraš li da tvoja zaokupljenost poslovnom i obiteljskom sferom utječe pozitivno na tebe kao ženu? Kako?

9. Literatura

- Akrap, Anđelko i Čipin, Ivan (2011). "Usklađivanje poslovnoga i obiteljskoga života u Hrvatskoj: Utjecaj na fertilitet", *Društvena istraživanja Zagreb*, 20 (1): 47-68.
- Bartolac, Andreja i Kamenov, Željka (2013). "Percipirana raspodjela obiteljskih obveza među partnerima i doživljaj pravednosti u vezi", *Sociologija i prostor*, 195 (1): 67-90.
- Caputo, Richard K. i Dolinsky, Arthur (1998). "Women's Choice to Pursue Self-Employment: The Role of Financial and Human Capital of Household Members", *Journal of Small Business Management*, 36 (3): 8 – 17.
- Čudina-Obradović, Mira i Obradović, Josip (2001). "Sukob obiteljskih i radnih uloga: Uzroci, posljedice i neriješeni istraživački problemi", *Društvena istraživanja Zagreb*, 10 (4-5): 791-819.
- Damjanić, Željka (2014). "Komunikacijsko usklađivanje poslovnog i obiteljskog života: Utjecaj na majčinstvo", *Media, culture and public relations*, 5 (1): 30-46.
- Državni zavod za statistiku (2018). *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2018.*, <https://www.dzs.hr/>.
- Eurofound (2017). *Exploring self-employment in the European Union*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Galić, Branka (2011). "Žene i rad u suvremenom društvu – značaj "orodnjenog" rada", *Sociologija i prostor*, 189 (1): 25-48.
- Gallie, Duncan i Russell, Helen (2009). "Work-Family Conflict and Working Conditions in Western Europe" *Social Indicators Research*, 93 (3): 445–467, www.jstor.org/stable/40649288
- Gjurić, Helena, Šimunić, Ana i Gregov, Ljiljana (2014). "Konflikt radne i obiteljske uloge kod zaposlenih bračnih drugova: Važnost usklađenosti stava prema bračnim ulogama", *Društvena istraživanja Zagreb*, 23 (4): 641-659.
- Hochschild, A. (2012). *Second Shift :Working families and Revolution at home*. New York: Penguin Books.

Janković, Josip, Laklija, Maja i Berc, Gordana (2012). "Percepcija sukoba radne i obiteljske uloge u kontekstu nekih obilježja obitelji i posla", *Kriminologija i socijalna intergracija*, 20 (1): 23 – 34.

Kamenov, Željka i Galić, Branka (ur.) (2011). *"Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj: Istraživanje „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“"*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb.

Klasnić, Ksenija (2017). *"Utjecaj rodne podjele obiteljskih obveza i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena"*, Pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske: Zagreb.

Leutar, Zdravka (2004). "Žena između svijeta rada i obitelji", *Društvena istraživanja Zagreb*, 13 (6): 1159-1177.

Mackintosh, Maureen (2013). "Rod i ekonomija: Spolna podjela rada i podređenost žena", *Diskrepancija*, 12 (18): 205 – 218. (prevela: Ivana Kundid)

Martins, Luis L., Eddleston, Kimberly A. i Veiga, John F. (2002). "Moderators of the Relationship between Work-Family Conflict and Career Satisfaction", *The Academy of Management Journal*, 45 (2): 399–409, www.jstor.org/stable/3069354

Patrick, Carlianne E., Stephens, Heather M. i Weinstein, Amanda (2016). "Where are all the self-employed women? Push and pull factors influencing female labor market decisions", *Small Business Economics*, 46 (3): 365 – 390.

Puljiz, Vlado i Zrinščak, Siniša (2002). "Hrvatska obiteljska politika", *Revija za socijalnu politiku*, 9 (2): 117-137.

Tomić-Koludrović, Inga, Petrić, Mirko, Puzek, Ivan i Zdravković, Željka (2018). *"Rodni stavovi i prakse u Hrvatskoj. Izvještaj o kvantitativnim rezultatima projekta GENMOD"*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar: Područni centar Split.

Topolčić, Davor (2001). "Muškarci to ne rade: rodno segregirana podjela rada u obitelji", *Društvena istraživanja Zagreb*, 10 (4-5): 767-789.

Tremblay, Diane-Gabrielle, Chevrier, Catherine i Di Loreto, Martine (2007). "Self-Employment: A better reconciliation of personal and professional life... or more crossover in social times?", *Revue Loisir et societe*, 29 (1): 1 – 35.

Voydanoff, Patricia (1988). "Work Role Characteristics, Family Structure Demands, and Work/Family Conflict", *Journal of Marriage and Family*, 50 (3): 749–761, www.jstor.org/stable/352644.